

Česká republika

ÚVAHY NOTÁŘSTVÍ NAD RODINNÝM A DĚDICKÝM PRÁVEM VZHLEDEM K NOVÝM SOCIÁLNÍM VZTAHŮM

JUDr. Olga Čepelová, Ph.D.

JUDr. Jana Seemanová

Notářská komora České republiky

Zpracováno pro XXVII. mezinárodní kongres notářství, Lima, Peru 2013

Česká republika

vlajka

znak

Geografie

Hlavní město	Praha
Rozloha	78 867 km ² (113. na světě)
Časové pásmo	UTC+1, UTC+2 (letní čas)

Obyvatelstvo

Počet obyvatel	10 505 445 (78. na světě, 1. 1. 2012)
Hustota zalidnění	133 ob. / km ² (82. na světě)
Jazyk	čeština

Státní útvar

Státní zřízení	parlamentní republika
Měna	koruna česká (CZK)
HDP/obyv. (PPP)	26 800 USD (32. na světě, 2008)

Různé

Telefonní předvolba	+420
Národní TLD	.cz
Počet notářů	449

Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesko>

ÚVAHY NOTÁŘSTVÍ NAD RODINNÝM A DĚDICKÝM PRÁVEM VZHLEDEM K NOVÝM SOCIÁLNÍM VZTAHŮM

JUDr. Olga Čepelová, Ph.D.

JUDr. Jana Seemanová

Notářská komora České republiky

Zpracováno pro XXVII. mezinárodní kongres notářství, Lima, Peru 2013

OBSAH

ÚVOD	4
1. POPIS SOUČASNÉ ÚČINNÉ LEGISLATIVY	8
1.1. Manželství a registrované partnerství	8
1.1.1. Manželství	8
1.1.2. Registrované partnerství	9
1.2. Otcovství a osvojení	10
1.2.1. Otcovství	10
1.2.2. Osvojení	12
1.3. Rozvod a zánik partnerství	14
1.3.1. Rozvod	14
1.3.2. Zánik partnerství	17
1.4. Hmotněprávní úprava dědění – dědické tituly	18
2. VÝVOJ INSTITUTŮ MANŽELSTVÍ A DĚDICTVÍ A JEJICH REGULAČNÍ NÁSTROJE	24
2.1. Vývoj institutu manželství, druhy partnerství	24
2.2. Proces nabytí dědictví	28
2.2.1. Současná právní úprava a stručný popis průběhu dědického řízení	28
2.3. Regulační nástroje	34
2.3.1. Regulační nástroje v dědictví	35
2.3.2. Regulační nástroje v manželském právu	39

3. SOCIOLOGICKÝ POHLED	43
3.1. Očekávání a politické perspektivy zúčastněných zemí	43
3.1.1. Manželské a rodinné právo v sociálních vztazích	43
3.1.2. Notářství v proměně	48
3.1.3. Budoucí právní úprava v dědickém a rodinném právu s ohledem na sociální vazby	50
3.2. Dopad na sociologii země s přihlédnutím k očekávanému vývoji	50
ZÁVĚR	54
PŘÍLOHY	58
Příloha č. 1 – PRAVDĚPODOBNOST UZAVŘENÍ PRVNÍHO SŇATKU PODLE VĚKU v letech 2001–2011	58
Příloha č. 2 – SEZÓNNOST SŇATEČNOSTI v letech 2001–2011	58
Příloha č. 3 – ROZVODOVOST PODLE DÉLKY TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ v letech 2001–2011 (v %)	59
Příloha č. 4 – ROZVODY PODLE VYBRANÝCH PŘÍČIN ROZVRATU MANŽELSTVÍ v letech 2001–2011	59
Příloha č. 5 – SEPIS MANŽELSKÝCH SMLUV PODLE SOUČTU JEDNOTLIVÝCH NOTÁŘSKÝCH KOMOR V ČESKÉ REPUBLICE V PRVNÍM POLOLETÍ ROKU 2010	60
Příloha č. 6 – SEPIS MANŽELSKÝCH SMLUV PODLE SOUČTU JEDNOTLIVÝCH NOTÁŘSKÝCH KOMOR V ČESKÉ REPUBLICE V PRVNÍM POLOLETÍ ROKU 2012	60
SHRNUTÍ	63

ÚVOD

Rodinné a dědické právo zaujímá v českém právním řádu důležitou pozici a je historicky v českých zemích úzce propojeno s notářstvím. Manželství a úmrtí jsou velmi významné události v životě člověka, které byly regulovány příslušnými autoritami už v prvních právních normách českých zemí.¹ Notáři, ať již v postavení soukromoprávního subjektu (po vzniku samostatného československého státu v roce 1918) či jako zaměstnanci okresních soudů, resp. státních notářství (po komunistickém převratu v roce 1948-1989), byli ti, kdo byli oprávněni projednávat dědická řízení a sepisovat manželské smlouvy (pokud právní úprava v dané době tento institut znala). Tato dvě právní odvětví jsou tak s notářstvím historicky pevně spjata a s politickým režimem se mění pouze rozsah pravomocí notářů v rámci těchto dvou institutů.

Zásadním historickým milníkem, jímž se změnila poměry v České republice nejen v rovině politické, ale rovněž v sociální, byl rok 1989. V tomto roce se v České republice uskutečnila tzv. sametová revoluce, která přinesla velmi podstatné změny v tehdejší Československu v období mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989. Tyto zvraty vedly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na demokratické principy. Můžeme konstatovat, že demokratický režim přiznává postupně notářům stále rozsáhlejší pravomoci, a to právě zejména v těchto dvou právních oblastech. I tato skutečnost je specifikem postavení českého notáře, jelikož to není odborník pouze v oblasti hmotného práva (notář sepisuje například smlouvy darovací, kupní, manželské či závěti), ale rovněž je i specialistou v procesním právu, a to v rámci tzv. jiné činnosti.² V současné době působí notář jménem příslušného okresního soudu jako soudní komisař v rámci projednání dědictví. Notář tak zastává zcela výjimečnou pozici, jeho činnost není díky propojení obou oblastí práva (jak hmotného, tak procesního) jednotvárnou, ale velmi pestrá a zajímavá. A právě tyto dvě roviny práce notáře bychom zde rády přiblížily.

Příspěvkem na téma „Úvahy notářství nad rodinným a dědickým právem vzhledem k novým sociálním vztahům“ bychom rády objasnily obsah těchto dvou institutů dle účinné legislativy, případně zmínily některé otázky jejich právní úpravy v historii, ale podaly i exkurz do již platné, ale nikoli účinné, právní úpravy, která významně zasáhne do celého

1 Mezi první právní regulace v českých zemích se zařadí pravidla manželského práva, která se datují již k roku 1039 a jsou trvalým základem i pro pozdější právní úpravy, které z nich vycházely. Manželské právo bylo prvně kodifikováno v Dekretech Břetislavových, podle nichž bylo manželství postaveno pod kontrolu církve. Zde se objevuje první právní úprava monogamie a nerozlučitelnosti manželství za života manželů. Slavnostní přivolení vzniku manželství udělovala církev a církevní soudy rozhodovaly manželské spory.

2 Viz § 4 zák. č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), v platném znění.

systému práva v České republice pravděpodobně dnem 1. 1. 2014, a proto ji komparovaly s již účinnou právní úpravou.

Neklademe si za cíl podat vyčerpávajícím způsobem zprávu o jednotlivých institutech v rámci dědického a rodinného práva, přestože klasifikace současně platné právní úpravy a legislativy účinné od 1. 1. 2014 tvoří stěžejní část tohoto příspěvku. Rády bychom pouze objasnily základní zásady a principy této problematiky z pozice notáře v naší zemi, a to vše s ohledem na vyvíjející se sociální vztahy ve společnosti.

Druhá část tohoto příspěvku je zaměřena na očekávání a politické perspektivy naší země, kdy tato pasáž úzce souvisí s první částí, právě již s ohledem na zmíněnou novou právní úpravu obsaženou v novém občanském zákoníku,³ který ke dni zpracování tohoto příspěvku nenabyl účinnosti. Svá tvrzení v těchto kapitolách se budeme snažit doložit na několika statistikách, ať již ze zdrojů samotné Notářské komory České republiky, či z Českého statistického úřadu.

Konečně v závěru bychom rády nastínily možnosti právní úpravy de lege ferenda s uvedením konkrétních příkladů pro změnu v našem právním řádu.

Jestliže však chceme hovořit o názorech notářů či notářství jako takového na rodinné či dědické právo, bylo by vhodné si pojem notářství objasnit v rámci české legislativy.

Notářství v České republice představuje specifickou instituci, nestátní, samosprávnou, nemající v českém právním řádu obdobu. Instituci tedy zcela nezastupitelnou. Ono specifikum a nezastupitelnost této právnické profese je dána samotnou její podstatou. Tou je skutečnost, že notář je nezávislou a nestrannou osobou, odlišnou od státu, která je při své činnosti nadána důvěrou veřejnosti. Činnost notáře je nadána prvkem veřejné víry, kdy výsledky činnosti notáře, jako nestátní instituce, s pravomocemi státem na ni přenesenými, jsou nadány předpokladem pravdivosti a zákonnosti. Veřejná víra se jeví jako výraz obecně uznávaného přesvědčení, že činnost notáře zaručuje zákonnost řešení daného právního vztahu či pravdivost zachyceného jevu.⁴

Stát skrze činnosti, kterými notáře pověřuje, směřuje naplnění základního poslání notářství – tj. předcházení sporům – procesní prevence. Notář sehrává důležitou roli v zajišťování právní jistoty, a to zejména sepisováním veřejných listin o právních úkonech či osvědčováním právně významných skutečností. Odbornosti notářů pak zákonodárce využil dále tím, že je povolal k výkonu dalších činností, stanovených zákonem – k těm patří především čin-

³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále i jen „nový občanský zákoník“).

⁴ Bílek, P., Fiala, R., Jindřich, M., Wawerka, K. a kol.: Notářský řád a řízení o dědictví. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 4.

nost notáře jako soudního komisaře, případně též činnost notáře jako insolvenčního správce nebo činnost notáře jako mediátora.

Notářství nebylo vždy samosprávnou institucí. Naopak, notářství prošlo v důsledku politických změn v zemi výraznými změnami. Za první republiky bylo notářství svobodným povoláním s určitými prvky oficiality – jako je sepisování veřejných listin, ověřování, osvědčování a s funkcí soudní komise jako pomocného státního orgánu. Po roce 1948 bylo i notářství přizpůsobeno společenským změnám a politickým poměrům socialistického zřízení státu. Uspořádání notářství se změnilo tak, že bylo zřízeno jako státní notářství, tedy jako státní úřad, s notáři jako státními zaměstnanci. Notářství, jako státní orgán, mělo pomáhat občanům a organizacím při ochraně jejich práv, při uspořádání jejich vzájemných vztahů. Uvedený úkol pak notářství plnilo sepisováním notářských zápisů a činnostmi rozhodovací (rozhodováním o dědictví, umořování listin, o registraci právních úkonů, o úschovách, prováděním prodeje nemovitosti při soudem nařízené exekuci), dále pak činnostmi osvědčovací, činnostmi poradenskou i působením při evidenci nemovitostí. Právě činnost rozhodovací se stala pojmovým znakem notářství, čímž se notářství odlišovalo od notářství v jiných zemích. Bylo poukazováno na to, že nikde neměl notář postavení jakéhosi rozhodce či soudce ve věcech občanskoprávních, jako tomu bylo v České republice od r. 1955 do r. 1992.⁵ Zpět, k tradičnímu pojetí, bylo notářství dovedeno zákonem č. 358/1992 Sb., o notářích (notářský řád), který je od 1. 1. 1993, ve znění novel, platný stále. Své specifické postavení si však notáři ponechali i k dnešnímu dni.

Unikátní postavení notářů v České republice spočívá nejen v jejich postavení jako nezávislého a nestranného odborníka, jehož hlavním cílem při výkonu notářství (tedy zejména při sepisu veřejných listin, osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, ale i přijímání peněz a listin do úschovy) je předcházení sporům, ale, jak již bylo uvedeno, zejména postavení notáře jako soudního komisaře při výkonu jiné činnosti,⁶ kdy z pověření příslušného okresního soudu je oprávněn k projednání dědického řízení po zemřelé osobě. Postavení notáře jako soudního komisaře bylo posíleno zejména novelou občanského soudního řádu, kdy s účinností ode dne 1. 7. 2009 vydává téměř všechna usnesení jménem příslušného okresního soudu v rámci dědického řízení soudní komisař sám.⁷

Jak již tedy bylo uvedeno, notáři v České republice mají oproti svým kolegům v jiných zemích jedinečné postavení. Jsou to osoby s právním vzděláním, nejméně pětiletou odbor-

5 Holub, O.: Notář je veřejný úřad. Právní rádce 1994, č. 1, str. 45.

6 Viz § 4 notářského řádu, zákon č. 358/1992 Sb.

7 Soudní komisař nevydává usnesení a další písemnosti vyjmenovaná v ustanovení § 38 odst. 2 občanského soudního řádu, tj. zejména nevydává žádosti o poskytnutí právní pomoci v cizině, usnesení o ustanovení správce dědictví, kdy správcem má být ustanoven jiný notář, zrušení usnesení o dědictví zjistí-li se dodatečně, že zůstavitel žije, nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého a dále potvrzení v případech, kdy projednání dědictví nenáleží do pravomoci soudů České republiky. Tato usnesení vydává příslušný okresní soud.

nou právníckou praxí, které jsou do notářského úřadu jmenovány ministrem spravedlnosti, kdy počet notářů v naší zemi je určen jako numerus clausus. Notářský úřad zřizuje a ruší ministr po vyjádření Notářské komory České republiky.⁸ K 1. 1. 2013 eviduje Notářská komora České republiky 449 notářských úřadů a přibližně stejný počet právních zaměstnanců notářů (notářských koncipientů a notářských kandidátů), kteří vykonávají u notářů povinnou praxi a jsou svými školiteli důkladně připravováni na své budoucí povolání notáře.

8 Viz § 8 notářského řádu, zákon č. 358/1992 Sb.

1. POPIS SOUČASNÉ ÚČINNÉ LEGISLATIVY

1.1. Manželství a registrované partnerství

1.1.1. Manželství

Manželství je právním institutem majícím v českých zemích tisíciletou historii, během které se tento institut vyvíjel, jak doložíme v kapitole 2.1. Tradičně jeho hlavním smyslem je založení rodiny, výchova dětí a upravení vztahů mezi mužem a ženou, s tím, že historicky v českých zemích je výlučně monogamní forma manželství.

Manželství dle platných právních předpisů je trvalým společenstvím muže a ženy založeným zákonem stanoveným způsobem. Jde tedy o svazek osob různého pohlaví.⁹ Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí. Otázky vzniku manželství, jeho neplatnosti a neexistence jsou upraveny v zákoně o rodině.¹⁰

Manželství vzniká souhlasným prohlášením muže a ženy učiněným před příslušným orgánem pověřeným vedením matriky nebo před orgánem oprávněné církve nebo náboženské společnosti.¹¹ Prohlášení má být svobodné a úplné, souhlasné o tom, že vstupují do manželství. Vstoupit do manželství se připouští pouze osobě svobodné, resp. osobě, jejíž manželství (či registrované partnerství) zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. Bez dalšího může vstoupit taková osoba do manželství, je-li starší 18 let a má-li plnou způsobilost k právním úkonům. Osoba mladší 18 let, avšak starší 16 let, může vstoupit do manželství po předchozím souhlasu soudu. Obdobně osoba, která je omezena ve způsobilosti k právním úkonům, či která je stížena duševní poruchou, jež by mohla mít za následek omezení

9 Na rozdíl od trvalého společenství osob stejného pohlaví, tj. registrovaného partnerství dle zákona č. 115/2006 Sb., v platném znění.

10 Zák. č. 94/1963 Sb, v platném znění, zákon o rodině, § 1 – 17a.

11 Tj. církví nebo náboženskou společností registrovanou podle zák. č. 3/2002 Sb., v platném znění, o církvích a náboženských společnostech. Církevní sňatek byl připuštěn nově od 1. 7. 1992. Od 1. 1. 1950 do 1. 7. 1992 bylo možno uzavírat pouze sňatky civilní. Vztah civilního a církevního sňatku je upraven tak, že po sňatku civilním mohou následovat obřady církevní, avšak bez právních následků. Po sňatku církevním již nelze uzavřít sňatek civilní.

ve způsobilosti k právním úkonům, může vstoupit do manželství pouze po předchozím souhlasu soudu.

Nedovoluje se manželství osob, jež jsou mladší 16 let, osob zbavených způsobilosti k právním úkonům, ani osob, jež jsou stíženy duševní poruchou, jež by měla za následek zbavení způsobilosti k právním úkonům. Dále uzavření manželství brání příbuzenský vztah muže a ženy, a to vztah předků a potomků, stejně tak jako vztah sourozenecký. Vyloučen je sňatek mezi osvojcem a osvojitелеm.

Zákon blíže vymezuje důvody, pro něž lze vyslovit neplatnost manželství, stejně tak jako případy, kdy pro zásadní porušení zákona manželství vůbec nevznikne (tzv. neexistence manželství).

1.1.2. Registrované partnerství

Zásadní změnu v právní regulaci partnerství znamenalo přijetí zákona č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství, kdy s účinností tohoto zákona, tj. ode dne 1. 7. 2006, byla položena definice registrovaného partnerství, kterým se rozumí společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem. Partnerem je tak nově osoba, která uzavřela partnerství podle tohoto zákona. Od 1. 7. 2006 je tak v souladu s právní úpravou Evropské unie možné legálně uzavírat partnerství dvou osob stejného pohlaví, a to projevem vůle těchto osob činěným formou souhlasného svobodného a úplného prohlášení těchto osob o tom, že spolu vstupují do partnerství před matričním úřadem v kraji, podle místa trvalého pobytu alespoň jedné z osob vstupujících do partnerství či dle podmínek stanovených tímto zákonem. Pro partnerství je nezbytné, aby alespoň jeden z partnerů byl občanem České republiky.

Na rozdíl od manželství není možné, aby při prohlášení o vstupu do partnerství byla jedna z osob zastoupena, neboť zákon plnou moc při tomto prohlášení nepřipouští. Obdobně jako u manželství nemohou vstoupit do partnerství osoby, jež jsou příbuznými v řadě přímé, ani sourozenci, z povahy věci tedy vyplývá, že překážkou bude též osvojení. Do partnerství může vstoupit osoba, která dosáhla věku 18 let, která je plně způsobilá k právním úkonům. Nebude-li tomu tak, případně budou-li vstupovat do partnerství osoby ve výše uvedeném příbuzenském vztahu nebo osoba, která již v manželství či partnerství je, soud prohlásí takové manželství za neplatné (neplatnost vysloví i bez návrhu, přičemž stejně jako u manželství se na partnerství, které nebylo prohlášeno za neplatné, hledí jako na partnerství, které vůbec nevzniklo). Blíže zákon vymezuje překážky, pro které registrované partnerství vůbec nevznikne.

1.2. Otcovství a osvojení

1.2.1. Otcovství

1.2.1.1. Určení otcovství

Pravidla pro určování otcovství, tak, jak jsou popsána v českém právním řádu, vychází z všeobecně přijímané zkušenosti o tom, kdo je pravděpodobným otcem dítěte.¹² Právní úprava určování otcovství, včetně úpravy popření otcovství, je obsažena v zákoně o rodině.¹³ Tak jako jiné právní řády, i úprava určování otcovství je v České republice založena na třech domněnkách otcovství, a to domněnkách vyvratitelných.

V podobě první domněnky určení otcovství se předpokládá, že otcem dítěte je manžel matky, a to v případě, kdy se dítě narodilo v době od uzavření manželství do třicátého dne poté, co manželství zaniklo či bylo prohlášeno za neplatné. Jde o domněnku vycházející ze zkušenosti, že obvykle otcem dítěte, jež se narodilo vdané ženě, je její manžel. Na jejím základě je automaticky jako otec dítěte zapsán do matriky manžel matky. Stane-li se však, že žena (těhotná) se znovu vdá a dítě se narodí do třicátého dne po zániku předchozího manželství (či jeho prohlášení), tedy již za trvání manželství nového, bude za otce dítěte považován současný manžel ženy, nikoliv manžel bývalý. Popře-li současný manžel otcovství k dítěti, nastoupí domněnka otcovství svědčící manželů bývalému. Vzhledem k tomu, že k zániku manželství dochází jednak úmrtím zůstavitele a jednak též prohlášením manžela za mrtvého, je zákonem určeno, že v tomto případě, tedy byl-li manžel prohlášen za mrtvého, začíná doba tří set dnů běžet ode dne, jenž je v rozsudku o prohlášení za mrtvého označen jako den úmrtí manžela.¹⁴

Nebude-li otcovství dítěte určeno na základě shora uvedené domněnky, pak zákon počítá s domněnkou další, podle níž je za otce dítěte považován muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením obou rodičů učiněným před příslušným orgánem, tj. buď orgánem pověřeným vedením matriky, nebo soudem. Nemusí se jednat o současné prohlášení obou rodičů. Uvedené prohlášení bude naplněno i samostatným prohlášením ženy a samostatným prohlášením muže, k němuž dojde postupně, v němž bude za otce dítěte označen stejný muž. Nastane-li situace, kdy nebude možno prohlášení matky získat, připouští zákon, aby takto bylo určeno otcovství pouze na základě prohlášení muže. Jde však pouze o výjimečné případy, a to tehdy, je-li žena stížena duševní poruchou, která jí brání posoudit vý-

12 Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, str. 192.

13 Zákon č. 93/1964 Sb., zákon o rodině, v platném znění, § 50a – § 62.

14 Naproti tomu však samotné manželství v tomto případě zaniká až dnem právní moci rozsudku o prohlášení za mrtvého – viz § 22 odst. 1 zákona o rodině.

znam svého jednání (např. bude-li zbavena či omezena ve způsobilosti k právním úkonům), či tehdy, bylo-li by opatření jejího souhlasu spojeno s jen těžko překonatelnou překážkou (např. nevěstnost matky).

Souhlasným prohlášením muže a ženy je možno určit otcovství dítěte počatého, avšak dosud nenarozeného. Účinky takového prohlášení pak nastanou, narodí-li se dítě živé.

Není-li otcovství dítěte určeno ani způsobem uvedeným shora (případně bylo-li otcovství shora uvedenými domněnkami zjištěné úspěšně popřeno), pak platí třetí domněnka určení otcovství. Jedná se o domněnku otcovství, k jejímuž uplatnění dochází v rámci soudního řízení, zahajovaného na návrh, jímž je žádáno o určení otcovství. Dle třetí domněnky otcovství se za otce dítěte považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od níž do narození dítěte neuplynulo méně než sto osmdesát dnů a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství není vyloučeno závažnými překážkami. Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce dle zvláštního právního předpisu, je za otce dítěte považován muž, který dal k umělému oplodnění souhlas. To neplatí, pokud by se prokázalo, že žena otěhotněla jinak.

1.2.1.2. Popření otcovství

Svědčí-li domněnka otcovství manželovi matky, může popírat otcovství manžel matky dítěte, event. matka sama. V případě, že manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům či v ní byl omezen, může za něj otcovství popřít jeho opatrovník. Lhůta daná manželovi k popření otcovství je šest měsíců ode dne, kdy mu vzniknou pochybnosti o tom, že je otcem dítěte, nejpozději však do tří let věku dítěte. Matka toto právo má pouze do šesti měsíců ode dne narození dítěte. Popírá-li otcovství opatrovník (když opatrovník byl ustanovován z důvodu, že před uplynutím lhůty, jež běžela k popření otcovství manželovi, nastala skutečnost zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům manžela), může tak učinit do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte, věděl-li však o tom již v době svého ustanovení, pak do šesti měsíců od jeho ustanovení do funkce opatrovníka.

Právo popřít otcovství je přiznáno též nejvyššímu státnímu zástupci, a to v případě, že uplynula lhůta dle zákona k popření otcovství některému z rodičů a zájem dítěte to vyžaduje. Nastane-li tato situace, pak nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství podá, a to proti otci, matce a dítěti. Stejně tak se mu ukládá podat návrh na popření otcovství tehdy, kdy je vzhledem ke všem okolnostem zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není a uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů, ledaže zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo.

Ukládá-li zákon v případech uvedených shora nejvyššímu státnímu zástupci návrh podat, pak v dalším případě zákon počítá s jeho právem vstoupit do otázky určení, kdo není otcem dítěte. Jde o případ, kdy se ještě před uplynutím lhůty k popření otcovství dává nejvyššímu státnímu zástupci právo podat návrh na popření otcovství tehdy, pokud jde o otcovství ur-

čené souhlasným prohlášením muže a matky dítěte, ale který nemůže být otcem dítěte, je-li to ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva.

Další pravidla pro popření otcovství jsou obsažena v zákoně o rodině.

1.2.2. Osvojení

Osvojení (adopce) je přijetí cizího dítěte za své, resp. za vlastní. Jedná se o fikci biologického svazku.¹⁵

Osvojení v českém právním řádu upravuje zákon o rodině.¹⁶ Jedná se o formu náhradní péče o nezletilé dítě, a to formu zcela nezastupitelnou, z forem náhradní péče tu nejdůležitější. Nezletilému dítěti má nahradit v plném rozsahu chybějící péči v jeho rodině původní. Při osvojení jde o vytvoření náhradní péče v rodinné podobě, kdy se tedy na místě původního rodiče konstruuje ve vztahu mezi osvojitelem a osvojencem vztah, obdobný vztahu rodičovskému. Dle zákona osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský.

Rozhodovat o osvojení dítěte je v České republice svěřeno do výlučné působnosti soudů. Osvojenci je v řízení ustanovován opatrovník. Řízení o osvojení je konáno zásadně na návrh osvojitele.

V případě, že dojde k osvojení, dochází k zásadní změně osobních poměrů, a to jak v případě osvojence, tak v případě osvojitele. Osvojenec pozbývá právních vazeb vůči původnímu rodiči a jeho příbuzným, naopak vstupuje do právního postavení dítěte vůči osvojiteli a stejně tak k jeho příbuzným. Osvojením tak zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou (ve vztahu k původnímu rodiči tak dítě pozbývá např. dědických práv, naopak je získává k osvojiteli, stejně tak zaniká vyživovací povinnost rodiče původního a vzniká vyživovací povinnost vůči osvojenci na straně osvojitele). Bylo-li dítě již svěřeno do jiné náhradní péče, zanikají osvojením práva a povinnosti opatrovníka, případně poručníka. Právě s ohledem na zásadní význam osvojení je soudům uloženo, aby před rozhodnutím o osvojení poučili osvojitele o účelu, obsahu a důsledcích osvojení.

Právní úprava rozlišuje dva typy osvojení. Osvojení prvního typu je tzv. osvojení zrušitelné, kdy osvojitel není uváděn v matrice jako rodič dítěte a u něhož přichází v úvahu jeho zrušení, jsou-li splněny předpoklady určené zákonem. Osvojení druhého typu je osvojení tzv.

¹⁵ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, str. 278.

¹⁶ Zákon č. 93/1964 Sb., v platném znění, § 63 – § 77.

nezrušitelné, kdy již ze samotného označení vyplývá nemožnost jeho zrušení a kdy osvojitel je zaznamenán v matrice jako rodič zůstavitele. Osvojení prvního typu může být přeměněno v osvojení typu druhého, opačně to pak nepřichází v úvahu. Ovšem i u osvojení druhého typu přichází v úvahu osvojení opětovné (osvojuje-li manžel zůstavitele, či pokud osvojitel zemřel).

Zásadně je možno osvojit pouze dítě nezletilé (když smyslem právní úpravy je poskytnout dítěti náhradní rodinnou péči). Mělo-li by jít o osvojení tzv. nezrušitelné, musí být dítě starší jednoho roku.

Témuž smyslu, tedy vytvoření rodinného vztahu mezi osvojencem a osvojitelem, je podřízen i další předpoklad pro osvojení. Jde o požadavek, aby mezi osvojencem a osvojitelem byl přiměřený věkový rozdíl, kdy je třeba, aby bylo vůbec možné, aby se rodinný vztah obdobný vztahu rodičů a dětí mohl navázat (zákon nestanoví žádnou horní ani spodní hranici věku osvojitele).¹⁷ Z výše uvedeného tak vyplývá, že např. nebude možné, aby si např. prarodiče osvojili svého vnuka, naproti tomu bude možné, aby např. strýc osvojil svého synovce.

Uvedeným předpokladům pro osvojení pak předchází jako základní předpoklad a požadavek pro osvojení prospěch nezletilého, kdy k osvojení může dojít pouze tehdy, je-li to k jeho prospěchu.

Společnými osvojiteli mohou být pouze manželé. Osvojuje-li dítě jen jeden z manželů, je k tomu třeba souhlasu jeho manžela, pokud ovšem není opatření souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou či pokud manžel nepozbyl způsobilosti k právním úkonům. V tom případě se jeho souhlas nevyžaduje. Bude-li to ku prospěchu dítěte, může být osvojitel též osoba nežijící v manželství či ovдовělá.

Osvojit dítě nemůže osoba, která je registrována jako partner, tento jeho osobní stav je překážkou bránící osvojení.¹⁸ Stejně tak by osvojení bránila skutečnost, pokud by osvojitel byl zbaven či omezen ve způsobilosti k právním úkonům. Osvojitelem může být pouze fyzická osoba, která zabezpečuje, že osvojení bude dítěti prospěšné.

Vzhledem k tomu, že osvojení představuje významnou změnu osobních poměrů i pro rodiče (zákonného zástupce dítěte), vyžaduje se k osvojení i jeho souhlas. K uvedenému dává zákon právo se vyjádřit též rodiči nezletilému. Na druhou stranu může ovšem k osvojení docházet

17 Stejně tak je soud povinen zkoumat potřebnými šetřeními zdravotní stav osvojitele a jeho osobní dispozice a motivaci k osvojení, jakož i zdravotní stav osvojence. Současně posoudí, zda skutečnosti zjištěné na straně osvojitele se nepříčí účelům osvojení. Pokud jde o zdravotní stav osvojence, konstatuje zákon, že ten se pouze zjistí, nezjišťuje se již, zda se nepříčí účelu osvojení. Zjištění jeho zdravotního stavu má umožnit osvojitelům plnou informaci o zásadních věcech osvojení.

18 Viz § 13 zákona č. 115/2006 Sb., v platném znění.

v případě, kdy rodiče o své dítě nejeví téměř, případně vůbec zájem. V takovém případě jejich souhlasu potřeba není. Zákon blíže vymezuje, kdy jde o takto kvalifikovaný nezáměr. Souhlasu rodičů není třeba ani tehdy, pokud udělili souhlas s osvojením bez ohledu na určení osoby osvojitele (tzv. blanketní souhlas), který je možno udělit nejdříve šest týdnů po narození dítěte, a to pouze osobně rodičem před soudem nebo příslušným orgánem sociálně právní ochrany dětí.

Předpokládá se též, že k osvojení má právo se vyjádřit i osvojované dítě, to však pouze v případě, že to nezmaří účel osvojení (není tedy třeba souhlasu tam, kde dítě dosud není schopno osvojení jako takové posoudit nebo tam, kde by zjišťování stanoviska bylo jemu na újmu, kdy dítě již v rodině budoucích osvojitelů žije a považuje je za své rodiče).¹⁹

Dalším předpokladem pro osvojení nezletilého (opět směřující k tomu, aby mohlo být zjištěno, že osvojení bylo ku prospěchu dítěte a dalo se usuzovat na vytvoření vztahu mezi osvojencem a osvojitelem) je požadavek, aby osvojovaný byl v tzv. preadopční péči osvojitele, a to na jeho náklady a přinejmenším po dobu tří měsíců. Toho není třeba, pokud dítě již v péči osvojitele bylo z důvodu, že osvojitel byl jeho pěstounem či poručníkem či mu bylo dítě svěřeno do výchovy a po dobu tří měsíců již jeho péče o dítě trvala.

Došlo-li k osvojení zrušitelnému, je možné jeho zrušení. A to rozhodnutím soudu v řízení konaném na návrh osvojitele, případně osvojence, pouze však z vážných důvodů (kdy tedy bude zjištěno, že nebyl naplněn účel osvojení a že osvojení neplní svou funkci). Bude-li osvojení zrušeno, pak právní mocí rozhodnutí soudu o zrušení zanikají práva a povinnosti osvojence vůči osvojitelům a jeho rodině a obnovují se právní vztahy vůči původnímu rodiči a jeho rodině.

1.3. Rozvod a zánik partnerství

1.3.1. Rozvod

Rozvod manželství představuje jeden ze dvou důvodů zániku manželství (když manželství dále zaniká smrtí manžela, resp. dnem, kdy nabyde právní moci rozsudek o jeho prohlášení za mrtvého).

V rámci rodinného práva není v současné době rozvod manželství tradičně v České republice žádným způsobem svěřen do kompetence notářů. Rozvod manželství je svěřen výlučně

¹⁹ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími, 9. vydání. Praha: Leges 2001, str. 258.

do pravomoci soudu, který je tak jedinou institucí, která může vyslovit zánik manželství z důvodu rozvodu. Notáři se nejčastěji v rámci své notářské činnosti podílí na sepisu dohody o uspořádání majetkových vztahů pro dobu po rozvodu a o úpravě společného bydlení dle § 24 ZoR (viz dále), případně manželům v souvislosti se sepisem takového notářského zápisu připraví též návrh na rozvod manželství nebo i sepiší dohodu o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, jež podléhá schválení soudu.

Stávající právní úprava nezná tzv. administrativní rozvod (kdy při splnění zákonem stanovených povinností příslušný správní orgán bere na vědomí vůli manželů, že jejich manželství má být rozvedeno).²⁰ Stejně tak stávající právní úprava nezná institut „rozvodu od stolu a lože“, který byl v našem právním řádu znám až do 1. 1. 1950. Tento institut neměl za následek, na rozdíl od současné právní úpravy, zánik manželství, zanikala jím pouze povinnost manželů spolu žít, na rozdíl od „rozluky“, která znamenala zánik manželství a možnost vstoupit do manželství nového.

Právní úprava dnes zná jediný důvod rozvodu manželství, kterým je tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství, zákonem formulovaný jako rozvrat natolik trvalý a hluboký, že již nelze očekávat obnovení manželského soužití.²¹ Shledá-li soud v rámci zjišťování příčin rozvratu manželství (soud se nezabývá otázkou viny na rozvratu), že jde o rozvrat, který lze takto kvalifikovat, pak manželství může rozvést.

Rozvodu manželství, byť by byly příčiny zjištěny a bylo prokázáno, že jde v manželství o tzv. kvalifikovaný rozvod, však brání zájmy nezletilých dětí. Soud nemůže manželství rozvést, mají-li manželé nezletilé děti a rozvod by byl v rozporu s jejich zájmem, daným zvláštními důvody (např. invalidita dítěte, fyzické, psychické postižení).^{22, 23}

Rozvodu manželství stejně tak může být na překážku i situace, kdy jeden z manželů s rozvodem manželství nesouhlasí. Jde o případ, kdy manžel, který se na rozvratu manželství převážně nepodílel, s rozvodem nesouhlasí, přičemž by mu byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma a mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství (tzv. rozvod s tvrdostní klauzulí).²⁴ Uvedený postup se tak může uplatnit např. z důvodu věku či zdravot-

20 Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, str. 117.

21 Viz § 24, odst. 1 ZoR.

22 Viz § 24, odst. 2 ZoR.

23 Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině / Zákon o registrovaném partnerství, 4. vydání, C. H. Beck. Praha 2009, str. 71.

24 Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, str. 122.

ního stavu manžela.²⁵ V daném případě, byť jsou splněny náležitosti zákonem předvídané pro rozvod, soud manželství nerozvede. Nejde však o překážku, která by bránila rozvodu manželství trvale, neboť není možné manžele nutit k trvalému setrvání v manželství v případě, že jeden z nich v něm setrvat nechce. Pokud spolu manželé tři roky nežijí a jsou splněny podmínky § 24 ZoR, soud manželství rozvede.

Jsou-li v manželství nezletilé děti, pak v obou shora popsanych případech rozvodu je podmínkou, aby soud mohl manželství rozvést, nabytí právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.²⁶

Vyhnout se zjišťování příčin rozvratu manželství manželé mohou, pokud jsou na rozvodu dohodnuti, přistoupí-li k rozvodu jejich manželství dle § 24a ZoR. Dle toho ustanovení, jsou-li splněny zákonem předvídané náležitosti, pak soud má za to, že podmínky § 24 ZoR jsou splněny a manželství rozvede (tzv. nesporný či konsensuální rozvod). Manželům tedy vzniká na rozvod jejich manželství právní nárok. To je možné za předpokladu, že manželství manželů trvalo více než jeden rok, přičemž manželé spolu více než šest měsíců nežijí (což však neznamená požadavek např. odděleného bydlení) a současně druhý z manželů se k návrhu na rozvod připojí. K tomu je třeba dále soudu předložit písemnou dohodu opatřenou ověřenými podpisy obou manželů, která pro dobu po rozvodu upravuje přinejmenším vypořádání jejich vzájemných majetkových vztahů a práva a povinnosti společného bydlení. Tato dohoda může dále (z hlediska náležitostí potřebných k rozvodu dle § 24a ZoR však nemusí) obsahovat též dohodu manželů o případné vyživovací povinnosti. K těmto dohodám je třeba poznamenat, že soudy se nezabývají jejich obsahem, resp. neschvalují je, resp. konstatuje se jejich předložení, aniž by posuzovaly jejich věcnou správnost.²⁷ Další listinou, kterou je třeba soudu v případě rozvodu dle § 24a ZoR předložit, je pravomocné rozhodnutí soudu, kterým se schvaluje dohoda manželů o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

Ze shora uvedeného pak vyplývá, že nedohodnou-li se manželé na uzavření jedné či druhé dohody, nelze jejich manželství postupem dle § 24a ZoR rozvést a v takovém případě pak přichází v úvahu rozvod dle § 24 ZoR se zjišťováním příčin rozvratu manželství. Obě dohody manželů nabývají účinnosti dnem, kdy nabyde právní moci rozsudek o rozvodu jejich manželství (s výjimkou, kdy se dohoda o vypořádání majetkových vztahů týká nemovitosti, kdy je k účinnosti smlouvy třeba vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí).

25 Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími, 9. vydání. Praha: Leges 2001, str. 60.

26 Viz § 25 ZoR.

27 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR 30 Cdo 2193/2005.

U dohody upravující majetkové vztahy mezi manžely je třeba dále ještě zmínit, že její účinky přichází v úvahu právě jen při rozvodu dle § 24a ZoR, neboť pouze ve spojení s tímto způsobem rozvodu ji zákon dovoluje.²⁸ Dojde-li následně ke změně a manželství bude rozvedeno dle § 24 ZoR, taková dohoda společné jmění manželů nevypořádává. Tato dohoda je za současné právní úpravy jediným institutem, který připouští vypořádání společného jmění manželů před jeho zánikem.

Stejně jako u rozvodu se zjišťováním příčin rozvratu manželství, i v případě tohoto rozvodu platí, že ačkoliv budou splněny všechny předpoklady pro rozvod, soud tak neučiní, pokud by rozvod byl v rozporu se zájmem nezletilých dětí, danými zvláštními důvody.²⁹

Budoucí právní úprava upravuje předpoklady rozvodu manželství v zásadě stejně, resp. v návaznosti na rozvod, u něhož se kvalifikovaný rozvrat předpokládá, vymezuje, kdy spolu manželé nežijí.³⁰

1.3.2. Zánik partnerství

Byť v této kapitole hovoříme o rozvodu manželství, je na místě se zmínit též o způsobu zániku registrovaného partnerství dle zákona č. 115/2006 Sb., v platném znění. Registrované partnerství, jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví, zaniká podobně jako manželství, smrtí jednoho z partnerů (či prohlášením jednoho z nich za mrtvého), a dále pak rozhodnutím soudu. Ani v tomto případě se tak nepřipouští tzv. administrativní rozvod, jak bylo uvedeno shora.

Důvodem, pro nějž může soud registrované partnerství zrušit, je skutečnost, že partnerský vztah fakticky již netrvá, což je na místě vykládat tak, že partneři spolu nežijí, tak jako v případě rozvodu manželství.³¹ Podá-li návrh na zrušení pouze jeden z partnerů, bude soud zjišťovat, zda tento stav nastal. Obdobně jako u manželství, i v případě registrovaného partnerství zná zákon možnost zrušení registrovaného partnerství, aniž by se zabýval zánikem partnerského vztahu. Tak je tomu v případě, že druhý z partnerů se k návrhu na zrušení partnerství připojí.³² V takovém případě vzniká partnerům na zrušení partnerství právní nárok.

28 Tamtéž.

29 Viz § 24a, odst. 2 ZoR.

30 § 758 NOZ.

31 Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině / Zákon o registrovaném partnerství, 4. vydání, C. H. Beck. Praha. 2009, str. 539.

32 Viz § 14 – 17 zák. č. 115/2006 Sb., v platném znění.

Vzhledem k tomu, že registrovaní partneři při nabývání majetku nevytváří společné jmění, jako je tomu u manželství, nepodmiňuje zákon zrušení partnerství bez zkoumání zániku partnerského vztahu předložením dohody o vypořádání jejich majetkových vztahů pro dobu po rozvodu či jejich společného bydlení.

Budoucí úprava obsažená v NOZ s úpravou registrovaného partnerství nepočítá, resp. v platnosti zůstane stávající právní úprava.

1.4. Hmotněprávní úprava dědění – dědické tituly

Stávající hmotněprávní úprava dědění je upravena v zák. č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku, v platném znění, a to v jeho části sedmé, nazvané dědění. Právní úprava tam obsažená zahrnuje 38 paragrafů (resp. tři další jsou věnovány ochraně oprávněného dědice), což ve srovnání s jinými právními řády vypovídá o velmi stručné úpravě. Uvedená právní úprava představuje v tuto chvíli již jen úpravu dočasnou, neboť k 1. 1. 2014 nabývá účinnosti nový občanský zákoník, který nejen v oblasti dědického práva zavádí novou právní úpravu, obsahující v řadě případů zcela nové instituty, případně měnící ty stávající.

Hmotněprávní úprava dědění je v současném právním řádu založena na dvou dědických titulech, kterými jsou pořízení pro případ smrti – závěť a zákon, případně může být dědění založeno na kombinaci obou těchto dědických titulů (§ 468 obč. zákoníku). Je tedy na vůli zůstavitele, zda ponechá přechod svého majetku v režimu intestátní posloupnosti či zda povolá k dědění osobu stojící mimo okruh zákonných dědiců, či zda osobu do okruhu těchto osob náležejících povolá k dědění jiného dědického podílu, než by mu náležel ze zákona.

Závěť zůstavitele představuje jednostranný právní úkon, ryze osobní, a to jednak v tom smyslu, že při něm pořizovatel závěti nemůže být žádným způsobem zastoupen (ať zákonným zástupcem či zástupcem na základě plné moci), a dále pak též v tom smyslu, že není přípustná společně závěť více osob, a to ani manželů.³³ Forma závěti vždy musí být písemná, v případech určených zákonem je pak požadována pro závěť forma notářského zápisu, stávající právní řád nezná formu závěti ústní.

Způsobilým k pořízení závěti je v zásadě zletilá, plně k právním úkonům způsobilá osoba. Osobě nezletilé je umožněno závěť pořídit pouze v případě, že je starší 15 let a závěť je nutno pořídit formou notářského zápisu.³⁴ Dalším případem, kdy forma notářského zápisu je pro

³³ Viz § 476 obč. zákoníku.

³⁴ Viz § 476d, odst. 2 obč. zákoníku.

závěť předepsána obligatorně, je případ, kdy se zůstavitel rozhodne závětí zřídit nadaci nebo nadační fond.³⁵

V ostatních případech, kdy se pořizovatel rozhodne pořídit závět, je forma závěti notářským zápisem jednou ze tří možností, co do formy, jak závět pořídit. Tou další je pořízení závěti vlastní rukou, kdy zákon požaduje, aby celý text, včetně data podpisu závěti (tj. dne, měsíce a roku) a podpis samotný byly napsány vlastní rukou zůstavitele. Takto pořízená závět bude po formální stránce splňovat požadavky určené zákonem. Podmínkou platnosti vlastnoručně psané závěti není úřední ověření podpisu pořizovatele³⁶ či přítomnost svědků při pořízení závěti. Neseíše-li zůstavitel závět vlastnoručně, ani formou notářského zápisu, může ji pořídit za přítomnosti dvou svědků, před nimiž, oběma současně přítomnými, musí o listině obsahující jeho poslední vůli (sepsanou např. jinou osobou, na počítači) prohlásit, že tato listina obsahuje jeho poslední vůli. Oba svědci pak musí listinu podepsat, nemusí jím však být samotný obsah listiny znám, postačí znalost o tom, že jde o poslední vůli pořizovatele. I tato závět však musí být podepsána vlastnoručně zůstavitelem. Účast svědků při pořízení závěti je pak nezbytná též, pořizuje-li závět osoba, která nemůže číst nebo psát, osoby neslyšící a hluchoslepé, které nemohou číst nebo psát.³⁷

Pořídí-li zůstavitel závět formou notářského zápisu, pak v souladu s § 102 notářského řádu³⁸ zůstává originál notářského zápisu uložen ve sbírce notářských zápisů notáře, který zápis pořídil, pořizovateli notář vydá prostý opis závěti. Současně závět notář zaeviduje do Centrální evidence závětí, kterou vede Notářská komora České republiky v rámci Centrálního informačního systému, v níž jsou evidovány informace o tom, který pořizovatel pořídil u kterého notáře závět a pod jakým číslem v seznamu závětí je závět (stejně tak jako jiné pořízení pro případ smrti, tj. listina o odvolání závěti či listina o vydědění a jejím odvolání) u notáře evidována. Do téže evidence notáři dále zaevidují závět, kterou pořizovatel nepořídil formou notářského zápisu, ale o jejíž úschovu notáře požádal. Význam této evidence pak spočívá v tom, že každý notář, který byl příslušným okresním soudem pověřen, aby jako soudní komisař provedl úkony v řízení o dědictví, jako jeden z prvních úkonů v řízení provede lustraci v této evidenci a zjistí, zda zůstavitel pořídil závět a u kterého z notářů je tato závět evidována. Následně požádá notáře, který závět sepsal, o zjištění jejího stavu a obsahu, což se děje protokolem, jehož nedílnou součástí je ověřený opis listiny o poslední vůli pořizovatele. V tomto smyslu představuje pro pořizovatele závěti seps této listiny formou notářského

35 Viz § 3 zák. č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, v platném znění, který současně určuje povinné náležitosti závětí, kterou se nadace či nadační fond zřizují.

36 Nechá-li si pořizovatel závěti úředně ověřit podpis, je třeba, aby datum podpisu závěti jím uvedeně souhlasilo s datem podpisu dle ověřovací doložky. Datum ověření, obsažené v ověřovací doložce, která je samostatnou listinou, chybějící datum podpisu či jiné datum tam uvedené, nahradit nemůže (viz judikatura Nejvyššího soudu – usnesení sp. zn. 30 Cdo 1454/2005 a rozsudek sp. zn. 30 Cdo 1190/2004).

37 Blíže pak § 476c, 476d odst. 4 obč. zákoníku.

38 Zák. č. 358/1992 Sb., v platném znění.

zápisu, stejně tak, jako případná úschova závěti u notáře (tj. úschova závěti nesepsané pořizovatelem formou notářského zápisu), jistotu, že jeho pořízení pro případ smrti bude při dědickém řízení známo.

Pokud jde o zrušení závěti, zrušuje se platnou závětí pozdější, pokud vedle ní nemůže obstat, anebo odvoláním závěti, které pak vyžaduje stejnou formu, již je třeba k pořízení závěti. Závěť může její pořizovatel zrušit také tak, že zničí listinu, na níž byla sepsána.³⁹ S ohledem na shora uvedené, tato poslední možnost nepřichází v úvahu u závěti sepsané formou notářského zápisu. Současná právní úprava, na rozdíl od úpravy budoucí, nezná možnost požádat notáře o vydání závěti psané notářským zápisem a tím docílit jejího zrušení. Proto za současného stavu je vždy v dědickém řízení seznatelná předchozí vůle zůstavitele, neboť notář je povinen zjistit stav a obsah všech listin pořízených zůstavitelem (resp. požádat o to notáře, jenž notářský zápis o závěti sepsal, nesepsal-li jej sám soudní komisař) a jednou projevenou vůli do notářského zápisu není možno v dědickém řízení skrýt.

Závětí zůstavitel povolá závětního dědice k dědění podílu na jeho majetku, případně určí tento podíl uvedením konkrétního majetku či práva, jež má závětní dědic nabyt. Stávající právní úprava nepříznává v závětech právní následky podmínkám, výhradám či příkazům.⁴⁰ Nelze tak např. formou svěrečnického náhradnictví určit dědice následného po dědici předním, vázat nabytí dědictví např. na skutečnost, že dědic dostuduje vysokou školu, dosáhne určitého věku, či navázat nabytí dědictví na to, že závětní dědic pro někoho něco vykoná. Bude-li pořizovatel závěti v současné době vázat nabytí dědictví na splnění např. podmínky, vyplývá ze stávající právní úpravy, že svůj dědický podíl nabyde bez ohledu na splnění či nesplnění podmínky.⁴¹

Jak bylo uvedeno shora, občanský zákoník umožňuje, aby zůstavitel umožnil nabytí dědictví dědicům ze závěti před dědici ze zákona. V tomto smyslu má tedy dědění ze závěti přednost před děděním ze zákona. Neplatí to však zcela doslova.

Předně může být závěť dotčena dědickým právem tzv. neopominutelného dědice, který ze zákona má nárok na tzv. povinný díl (nebyl-li zůstavitelem vyděděn, či není-li dědicky nezpůsobilý).⁴² Neopominutelným dědicem jsou potomci zůstavitele, přičemž díl, na něj má nárok nezletilý potomek, odpovídá jeho dědickému podílu dle zákona. Potomku zletilému se pak musí dostat tolik, kolik činí jedna polovina jeho dědického podílu, tak, jak by mu náležel při dědění ze zákona. Pořídil-li zůstavitel závěť, v níž své neopominutelné dědice opomi-

39 Viz § 480 obč. zákoníku.

40 Viz § 478 obč. zákoníku, pokud jde o příkaz, s výjimkou obsaženou v § 484 obč. zákoníku.

41 Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Praha: Leges, 2011, 84 stran.

42 Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Praha: Leges, 2011, 91 stran. Dědická nezpůsobilost – viz § 469 obč. zákona, důvody vydědění potomka – viz § 469a obč. zákona.

nul, závisí uplatnění jeho poslední vůle v plném rozsahu právě na postoji neopominutelných dědiců k závěti v řízení o dědictví.⁴³ Dle § 479 obč. zákoníku totiž závěť, v níž se nedostává neopominutelným dědicům jejich dědických podílů, uvedených shora, je závěť v této části neplatná. Jedná se o neplatnost tzv. relativní, kdy úkon, který je takovou neplatností stížen, se považuje za platný, pokud se ten (tedy opomenutý neopominutelný dědic), kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti právního úkonu nedovolá.⁴⁴ Je právem takového opomenutého dědice v dědickém řízení tento svůj povinný díl uplatnit. Stane-li se tak, pak tento neopominutelný dědic, a to jako dědic ze zákona, má nárok na podíl z dědictví jako celku a následně je věcí případné dohody s ostatními dědici, jakým majetkem, případně výplatou peněz, tento jeho dědický podíl pokryje. Nedojde-li k dohodě dědiců, pak soud potvrdí nabytí dědictví dědicům dle jejich dědických podílů, tedy dědic, jenž žádal svůj povinný díl, získá přímo podíl na majetku náležejícím do dědictví. Povinný díl neopominutelného dědice dle stávající úpravy není pohledávkou na výplatu dílu odpovídajícím peněžním prostředkům. Z uvedeného pak vyplývá, že pořídí-li zůstavitel závěť, v níž nebude na neopominutelné dědice pamatovat povinným dílem, nelze bez dalšího říci, že závěť se v této podobě v dědickém řízení uplatní a závěťi obmyšlená osoba skutečně nabude majetek zůstavitele tak, jak bylo přáním zůstavitele.

Tezi, že dědění ze závěti má přednost před děděním ze zákona, pak dále prolamuje ustanovení § 461 odst. 2 obč. zákoníku, z něhož vyplývá, že nepokryje-li zůstavitel závěťi všechen svůj majetek, který bude ke dni úmrtí vlastnit, či nastane-li situace, kdy jím povolaný závětní dědic dědictví nenabude (lhostejno z jakého důvodu) a neurčí-li pro tento případ dědice náhradního, pak uvolněný dědický podíl, jenž není pokryt závěťi, připadá dědicům ze zákona, nikoliv ostatním závětním dědicům, případně potomkům závětního dědice.⁴⁵

Nepořídí-li zůstavitel závěť či nebude-li závětní dědic dědit a neurčí-li zůstavitel závětnímu dědici náhradníka, tak, jak je uvedeno shora, bude se přechod majetku v případě jeho úmrtí řídit ustanovením občanského zákoníku o dědění ze zákona. Intestátní posloupnost je založena na kombinaci systému parentelního (posloupnost založená na příbuzenském vztahu od předků k potomkům), doplněného principem reprezentace (posloupnost uplatňující nabytí dědictví potomky, v případě, že nedědí jejich předchůdce), uplatňují se v ní prvky i systému graduálního (kdy i jeden člen generace starší vyloučí z dědictví generaci následující).⁴⁶

V první dědické skupině přichází jako dědici potomci zůstavitele a jeho manžel či partner.⁴⁷

43 Viz § 479 obč. zákoníku.

44 Viz § 40a obč. zákoníku.

45 § 461 odst. 2 obč. zákoníku: „Nenabude-li dědictví dědic ze závěti, nastupují místo něho dědici ze zákona. Nabude-li se ze závěti jen část dědictví, nabývají zbývající části dědici ze zákona“.

46 Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Praha: Leges, 2011, str. 48, 49.

47 Viz § 1 odst. 2 zák. č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, v platném znění.

Nedědí-li dítě zůstavitele, přichází na jeho místo jako dědici jeho děti. Nedědí-li ani oni, dědí jejich potomci.⁴⁸ Dědici v I. dědické skupině dědí rovným dílem, manžel (partner) zůstavitele není v této dědické skupině nijak zvýhodněn. Nebude-li dědit žádný z potomků zůstavitele, nemůže v rámci této dědické skupiny dědit sám.

Nastane-li takový případ, pak přichází k uplatnění II. dědická skupina, v níž manžel (partner) zůstavitele přichází jako dědic společně s rodiči zůstavitele a tzv. spolužijící osobou, tedy osobou, jež žila se zůstavitelem po dobu nejméně jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a z toho důvodu o společnou domácnost pečovala nebo byla na zůstavitele odkázána výživou.⁴⁹ Společnou domácností se ve smyslu § 115 obč. zákoníku rozumí společenství tvořené osobami, které společně žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. V rámci této dědické skupiny, bude-li manžel (partner) dědit společně s ostatními jmenovanými, náleží mu z dědictví jedna polovina, ostatní si pak druhou polovinu dělí rovným dílem.⁵⁰ Bude-li manžel (partner) v rámci této dědické skupiny dědicem jediným, může nabýt celé dědictví. Ve II. dědické skupině nedochází k uplatnění principu reprezentace a nebude-li dědit některý z rodičů, na jeho místě se v rámci této dědické skupiny nestanou dědici jeho děti. V rámci této dědické skupiny nemůže nabýt dědictví pouze tzv. spolužijící osoba sama.

Byla-li by z uvedené dědické skupiny jediným v úvahu přicházejícím dědicem tzv. spolužijící osoba, pak společně s ní, a to již v rámci III. dědické skupiny, přichází jako dědici sourozenci zůstavitele.⁵¹ Každý z dědiců ve třetí dědické skupině dědí stejným dílem. V této dědické skupině se již opět princip reprezentace uplatní a nebude-li dědit některý ze sourozenců zůstavitele (příčemž se nečiní rozdíl mezi polorodým a plnorodým sourozencem) přichází na jeho místo jako dědici jeho děti.⁵² Tím je však tato dědická skupina vyčerpána a k dědění ze zákona již nejsou povolány jejich děti. Nacházela-li by se jedna osoba z pohledu intestátní posloupnosti ve dvojím postavení (např. jeden ze sourozenců je současně tzv. spolužijící osobou, druhý nikoliv), bylo dovozeno, že dědické podíly této osoby se nezdvoují.⁵³

Nenabyde-li dědictví žádná z osob uvedených ve III. dědické skupině, mají ve IV. dědické skupině nárok na dědictví prarodiče zůstavitele. Graduální systém se v této dědické skupině uplatňuje tak, že bude-li v rámci této dědické skupiny přicházet v úvahu pouze jeden z prarodičů zůstavitele, nevstupuje do dědictví generace mladší. Až v případě, že nedědí žádný

48 Viz § 473 obč. zákoníku.

49 Viz § 474, odst. 1 obč. zákoníku.

50 Viz § 474 odst. 2 obč. zákoníku.

51 Viz § 475 odst. 1 obč. zákoníku.

52 Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Praha: Leges, 2011, strana 55.

53 Schelleová, I. a kol.: Dědictví a dědické právo. Brno: Computer Press, a. s., strana 38.

z prarodičů, přichází v úvahu jako dědici jejich děti. Dědici v rámci této dědické skupiny dědí rovným dílem.⁵⁴ Tím je okruh dědiců ze zákona uzavřen.

Nezanechal-li zůstavitel žádných dědiců ze zákona, uvedených shora, pak dědictví připadá, jako odúmrtí, státu.⁵⁵ Stát v tomto případě není dědicem zůstavitele a není mu dáno právo dědictví po zůstaviteli odmítnout.

V této souvislosti, pokud jde o okruh dědiců ze zákona, lze zmínit, že laická veřejnost s ním není zcela obeznámena a nezdědka dochází k situacím, že zůstavitel, jenž je svobodný (vdovec), bezdětný, jedináček, jehož rodiče již nežijí, stejně tak prarodiče, ani strýcové a tety již nežijí, nemá partnera ani nežije v domácnosti s nikým dalším, je přesvědčen o tom, že dědicem ze zákona po něm budou jeho bratranec a sestřenice, přitom však dědictví po tomto zůstaviteli připadne jako odúmrtí státu.

54 Viz § 475a obč. zákoníku.

55 Viz § 462 obč. zákoníku.

2. VÝVOJ INSTITUTŮ MANŽELSTVÍ A DĚDICTVÍ A JEJICH REGULAČNÍ NÁSTROJE

2.1. Vývoj institutu manželství, druhů partnerství

Institut manželství, podobně jako dědické právo, byl již od svých prvních právních regulací značně ovlivněn státním uspořádáním českých zemí, vlivem církve na chod státu a zásadami, na kterých byl konkrétní státní režim založen.

Zásadní vliv na vnímání společnosti v České republice (resp. Československé republice) měla revoluce a následné politické změny v roce 1989. Do této doby byla společností uznávána a akceptována pouze jediná forma partnerství, a to manželství mezi ženou a mužem. Samozřejmě i do této doby se ve společnosti objevovaly nesezdané páry ať již muže či ženy nebo osob stejného pohlaví. V prvním případě bylo soužití těchto osob společností více méně tolerováno, ale nepodporováno. V druhém případě se jednalo o utajené soužití dvou osob bez jakékoli tolerance společnosti.

Počátkem 90. let 20. století doznala česká společnost významných politických, ekonomických i sociálních změn, které se zejména promítly do demografického vývoje společnosti. Demokratické principy nového politického režimu umožnily jedincům organizování života dle vlastních představ s možností vzdělávání se, cestování i za hranice země bez nutnosti regulace státu, svobodného podnikání a realizování svých snů. Tato skutečnost však rovněž znamená odlišné vnímání standardů v institutu manželství a soužití dvou osob. Za totalitního režimu žilo ve společné domácnosti jen velmi malé procento osob bez uzavření manželství a rozvod byl až nejkrajnějším řešením krize manželství. Je otázkou, zda se institut manželství vlivem nových demokratických změn stal pro mladé lidi nevýhodným (krajně až nepřijatelným), či naopak tak závažnou institucí, že se pro jeho uzavření rozhodují až po delším zvážení a vstupují tak do manželství ne proto, že je to od nich společností vyžadováno, ale proto, že jsou si oboustranně jisti svým rozhodnutím. Tuto teorii by podpořil i fakt o značně zvýšené rozvodovosti oproti režimu totalitnímu. Manželství je totiž vnímáno jako instituce, která by měla fungovat ve svém hlavním smyslu, tj. dobrovolné společné soužití dvou osob do všech svých důsledků, a pokud se nerealizuje tato zásada daného institutu, nečiní již manželům tak velký problém uskutečnit rozvod.

Jak již bylo uvedeno, odkládání manželství do pozdního věku je dáno i novými možnostmi ve vzdělávání a dále i v pohledu mladých osob na život jako takový. Většina jedinců spojuje počátek rodinného života se získáním určité ekonomické úrovně a vyřešením bytové otázky, kdy nově se o zabezpečení budoucí rodiny podílejí oba partneři více méně rovnocenně. Již neplatí klasický model rodiny – pracující otec a matka v domácnosti, ale stále častěji se podílejí po finanční stránce na chodu rodiny oba partneři. Ubývá žen, které zůstávají na mateřské (resp. rodičovské) dovolené 6 a více let v kuse a jsou závislé na příjmu manžela. Naopak přibývá žen, které se navracejí do pracovní činnosti hned, jakmile je to možné po porodu dítěte. To dokládá i novela zákona o státní sociální podpoře,⁵⁶ která s účinností od 1. ledna 2008 reagovala na tyto změny v pojetí výchovy dítěte a stanovila tři varianty čerpání rodičovského příspěvku, kdy nejkratší z nich je dvouletá varianta.

Statistická data jasně dokumentují, že od počátku 90. let se v České republice značně zvýšil podíl svobodných osob ve věkovém rozpětí 20-34 let, úplně nejvíce pak u 25 – 29letých. Zastoupení svobodných mužů v tomto věku se mezi roky 1991 a 2003 zvýšilo již 2,3krát (z 28 na 65 %), u žen byl vzestup – z 11 na 43 %. V souvislosti s vývojem plodnosti byl významný úbytek vdaných žen v reprodukčním období. Podíl žen žijících v manželství ve věku 15 – 49 let se mezi lety 1991 a 2003 snížil o více než dvacet procent. Vysoká úroveň rozvodovosti, určitý pokles sňatečnosti rozvedených a preference soužití s novým partnerem nesezdaně se projevil i v růstu podílu rozvedených v populaci. Mezi muži staršími 15 let jich v roce 2003 bylo již přes devět procent, zatímco počátkem 90. let to bylo mírně nad šest procent. V ženské části populace to bylo jedenáct, resp. osm. Z hlediska věku je jejich nejvyšší podíl u obou pohlaví mezi 40 – 49letými – 16 – 17 % mužů a 19 % žen.

Rekordním rokem s ohledem na počet sňatků a úroveň sňatečnosti byl rok 2003, kdy bylo poprvé od první světové války v České republice uzavřeno méně než 50 tisíc manželství. Roční počty sňatků se na úrovni mírně nad 50 tisíc, s výjimkou přechodného zvýšení v letech 1997 a 2000, pohybují ale již od poloviny devadesátých let. Ještě počátkem devadesátých let bylo uzavíráno sňatků více než 70 tisíc a koncem osmdesátých let více než 80 tisíc. Maximum bylo zaznamenáno v roce 1990, kdy bylo uzavřeno 90,9 tisíc manželství. Toto zvýšení však souviselo se zrušením výhodných novomanželských půjček od ledna 1991 a ohlášenou cenovou regulací. K poklesu počtu uzavíraných manželství nejvíce přispělo snížení zájmu o vstup do manželství mezi mladými svobodnými snoubenci. Podíl sňatků, kdy oba snoubenci byli svobodní, klesl mezi roky 1991 a 2011 z necelých 70 % na 64 %.⁵⁷

56 § 30 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

57 [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D800380070/\\$File/4007rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D800380070/$File/4007rra.pdf)
http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/4007-12-r_2012

Roční počet uzavřených manželství se od roku 2007, kdy do manželství vstoupilo 57,2 tisíce párů, každoročně snižoval a v roce 2011 bylo uzavřeno již jen 45,1 tisíce manželství. Průměrný věk při prvním sňatku v roce 2011 dosahoval 32,4 let pro muže a 29,6 roku pro ženy. Během roku 2011 bylo rozvedeno 28,1 tisíce manželství, o 2,7 tisíce méně než v roce 2010. Od roku 1991 šlo o nejvyšší meziroční pokles počtu rozvodů s výjimkou roku 1999, kdy se roční počet rozvodů snížil o 8,7 tisíce ve srovnání s rokem 1998.⁵⁸ K tomuto poklesu tehdy došlo v důsledku novely zákona o rodině, která nabyla účinnosti k 1. 8. 1998, dle které se mimo jiné měnily i podmínky pro rozvod.

Pokud jde o vlastní právní úpravu manželského práva a její vývoj v území našeho státu, je nutno poukázat na recepční normu⁵⁹ vyhlášenou hned 28. 10. 1918, která převzala po vzniku československého státu vzniklého téhož dne pro oblast rodinného práva normy rakouské a uherské. Právní dualismus však vyvolal vlnu obtíží při aplikacích samotných ustanovení. Pro české země byl tedy převzat Všeobecný občanský zákoník – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, jehož účinnost byla datována k 1. 1. 1812. Tento kodex, který rovněž vycházel ze zásad kanonického práva, hned ve svém prvním díle zakotvoval právo manželské, vztahy mezi rodiči a dětmi a institut poručenství. Jurisdikce nad dodržováním pravidel tohoto kodexu však již byla pevně svěřena do rukou státu a státních orgánů.⁶⁰

Výnosem Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939, vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava a tedy i obsazením českých zemí nacistickou armádou po březnu 1939 byly postupně odstraněny veškeré prvky demokracie a lidských práv, které byly vytvářeny od počátku první republiky.⁶¹

Poválečný právní vývoj si zejména s ohledem na zcela odlišné státní uspořádání od prvorepublikových poměrů vyžádal nové rekodifikace, a to včetně práva manželského a rodinného. Prvním počátkem všech kodifikací byl ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948. Nově bylo uzákoněno rovné postavení mužů a žen v rodině i ve společnosti, stejný přístup ke vzdělání i ke všem úřadům a hodnostem, podobně jako manželství, rodinu a mateřství nově zaštiťoval sám stát a rovněž byla odstraněna diskriminace dětí podle jejich původu.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 1950, byl již silně ovlivněn sovětským rodinným právem a znamenal tak silné odchýlení od předválečné

58 http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_ceske_republiky_v_roce_2007_zakladni_udaje

59 Zákon č. 11/1918 Sbírky zákonů a nařízení.

60 Manželství bylo založeno na sňatkové svobodě a bylo pojato jako smlouva mezi manžely, tedy manželství mohl uzavřít každý, komu v tom nebránila zákonná překážka, které byly důkladně formulovány v zákoníku. Do roku 1867 bylo třeba k uzavření manželství politický konsens, tedy souhlas orgánu veřejné správy.

61 V této době totality byla zejména Norimberskými zákony a jejich prováděcími normami zcela potlačena lidská důstojnost a osobní integrita jedince, kdy mimo jiné byly přísně zakázány sňatky privilegované – arijské skupiny osob s osobami židovského původu. A za porušení těchto předpisů byly stanoveny velmi tvrdé sankce, ať již v podobě např. žaláře od 1 roku do 15 let.

právní úpravy. A to ať již svou samotnou koncepcí – nově bylo rodinné právo obsaženo v samostatném zákoně, který byl platný pro celé území Československé socialistické republiky, tak i zejména s ohledem na nutnost vykládání ustanovení zákona v kontextu a v souladu s únorovou ústavou, tj. v souladu s principy lidové demokratického zřízení.

Manželství bylo nově definováno jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy. Při uzavírání sňatků byly zrušeny dřívější vyhlášky, které nahradilo předložení příslušných dokladů. Byly stanoveny čtyři zákonné překážky manželství, které bránily vzniku manželství. Jednalo se o bigamii, příbuzenství v pokolení přímém, vztah mezi sourozenci jakož i mezi osobami sešvagřenými v prvním pokolení.⁶²

Zákon rovněž umožňoval manželům modifikaci majetkového režimu oproti stanovenému zákonem. Nově byl definován institut rozvodu manželství, a to jako definitivní zrušení manželství výrokem soudu, který mohl nastat pouze ze zákonem stanovených důvodů: hluboký a trvalý rozvrat mezi manželi, přičemž soud zjišťoval vinu na rozvodu a nemohl vyslovit rozvod manželství proti vůli nevinného manžela. Nesouhlas nevinného manžela byl irelevantní ve výjimečných případech až po novele rodinného kodexu v roce 1955, a to pouze za podmínky, že manželé spolu již dlouhou dobu nežili.

Nová ústava z roku 1960 znamenala podstatné změny v právním řádu Československa. V právu rodinném došlo ke změně zejména s ohledem na „srozumitelnost zákona pracujícím lidu.“ Nově tak byly majetkoprávní vztahy mezi manžely zařazeny do občanského zákoníku. Dosavadní institut zákonného majetkového společenství se změnil na bezpodílové spoluvlastnictví manželů.⁶³

Porevoluční režim, tedy již opět demokratická Československá federativní republika, převzala občanský zákoník z roku 1964 i zákon o právu rodinném z roku 1963 s tím, že významnější změnou bylo pouze to, že od 1. 7. 1992 je možné uzavřít sňatek souhlasným prohlášením muže a ženy před orgánem státu i před orgánem církve nebo náboženské společnosti.⁶⁴

62 Byl uzákoněn nový institut zákonného majetkového společenství manželů, který tvořil veškerý majetek, který nabyli kterýkoliv z manželů za trvání manželství. Výjimkou bylo, pokud tento majetek vlastnil jeden z manželů již před uzavřením manželství, nebo který nabyli jeden z manželů dědictvím nebo darem anebo majetek, který získal sice za trvání manželství, ale sloužil jeho osobní potřebě nebo výkonu povolání. Zrušení tohoto zákonného majetkového společenství bylo možné pouze soudní cestou, a to jen ze zákona stanovených důvodů (např. zahálčivý způsob života manžela) nebo ze zákona zaniklo, pokud byl jeden z manželů zbaven svéprávnosti, zemřel anebo došlo-li k rozvodu manželství.

63 I nadále byla stanovena obligatornost civilního sňatku, který byl uzavřen souhlasným projevem vůle muže a ženy uzavřít manželství před oprávněným orgánem státu. Nově soud při zkoumání podmínek rozvratu manželství měl upustit od formálního výroku o vině při rozvodu. A rovněž nově soud v rámci rozvodového řízení rozhodoval i o úpravě práv a povinností rodičů a jejich nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

64 Historický vývoj manželského stavu byl čerpán z Tauchen, J., Schelle, K., & Veselá, R. (2010). Rodinné kodexy. Brno: KEY Publishing s.r.o., strana 7 až 30.

Významnějších změn doznalo manželské právo až dnem 1. 8. 1998, a to nejen s ohledem na změnu majetkového režimu manželů – nově společné jmění manželů, ale i na nově stanovená pravidla rozvodu manželů, jak je uvedeno v úvodu této kapitoly, ale i v kapitole 1. „Popis současné účinné legislativy“, jelikož tyto změny jsou platné a účinné i k dnešnímu dni.

2.2. Proces nabytí dědictví

Dědické řízení a tím tedy i proces nabytí dědictví (když dědictví se zásadně nabývá smrtí zůstavitele) je tradičně ovládán principem obligatorní ingerence státu při nabytí dědictví, a to v podobě dědického řízení, jež je nesporným řízením soudním. Tradičně stát využívá ve věci dědického řízení odbornosti notářů a pověřuje je, aby jako soudní komisaři prováděli dědické řízení.

2.2.1. Současná právní úprava a stručný popis průběhu dědického řízení

2.2.1.1. Současná právní úprava

Stávající procesněprávní úprava týkající se dědictví je obsažena v zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění, v němž je upraveno řízení o dědictví. Další podrobnosti týkající se dědického řízení jsou pak obsaženy ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti ČR č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, v platném znění. Stejně tak jako v případě práva hmotného, i procesní předpis, upravující dědické řízení, pozbyde účinnosti a k 1. 1. 2014 jej nahradí, pokud jde o řízení nesporná a některá další řízení, předpis nový.

Principem uplatňujícím se při nabývání dědictví je princip, podle něž se dědictví nabývá ke dni úmrtí zůstavitele, a to ve spojení s usnesením, jež v průběhu dědického řízení vydá soud. Uvedeným usnesením se deklaruje právní stav, k němuž došlo s účinky ke dni úmrtí zůstavitele, usnesení nemá účinky konstitutivní. V mezidobí mezi úmrtím zůstavitele a pravomocným usnesením o nabytí dědictví jsou z právních úkonů, týkajících se majetku zůstavitele, povinni a oprávněni vůči jiným osobám dědici zůstavitele, kteří dědictví neodmítli, a to společně a nerozdílně. Na právech a povinnostech týkajících se majetku zůstavitele se podílejí v míře daném jejich dědickým podílem.⁶⁵

65 K tomu – viz rozhodnutí Nejvyššího soudu R 42/1974.

Dědické řízení, jako nesporné řízení soudní, jak již bylo uvedeno shora, je upraveno občanským soudním řádem,⁶⁶ a je ovládáno principy, jimiž je řízení u soudu ovládáno obecně, stejně tak jako pro něj platí principy charakteristické pro řízení nesporná, případně principy typické pro dědické řízení.⁶⁷ Cílem dědického řízení je zjistit dědice zůstavitele a zjistit majetek a dluhy zůstavitele (funkce dědického řízení je legitimační a majetková).⁶⁸

Jde o řízení, jež je možno zahájit i bez návrhu. Spíše než na návrh je dědické řízení zahajováno z podnětu, ať už příslušného orgánu státní správy, jenž je pověřen vedením matrik⁶⁹ nebo v případě dodatečně najevo vyšlého majetku po zůstaviteli k podnětu dědiců či jiné osoby mající zájem na projednání dědictví. Věcně příslušným k provedení dědického řízení je okresní soud. Místně pak ten, v jehož obvodu měl zůstavitel naposledy bydliště a nelze-li bydliště zjistit, tak okresní soud, v jehož obvodu měl zůstavitel naposledy pobyt.⁷⁰

Okresní soud zahájí dědické řízení a pověří notáře, aby jako soudní komisař provedl úkony v řízení o dědictví. Úkony notáře jako soudního komisaře se považují za úkony soudu.⁷¹ Pokud jde o určení, který notář po zůstaviteli bude dědické řízení vyřizovat, vychází se z rozvrhu práce, jenž pro každý kalendářní rok vydává předseda krajského soudu, přičemž notáři se sídlem v obvodu okresního soudu jsou pověřováni rovnoměrně podle tohoto rozvrhu.⁷²

Do rozsahu pravomocí v rámci dědického řízení, jež náleží notáři jako soudnímu komisaři, významně zasáhla novela občanského soudního řádu,⁷³ která zásadním způsobem rozšířila pravomoc notářů v dědickém řízení. Touto novelou bylo notářům svěřeno rozhodovat (vydávat usnesení) v dědickém řízení v zásadě ve všech případech (výjimky z toho představují v praxi ne příliš časté případy),⁷⁴ současně došlo ke snížení agendy soudů a především, ke spokojenosti dědiců, došlo k výraznému zrychlení průběhu dědického řízení.

66 § 175a – 175z zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění, dále jen „o.s.ř.“

67 Např. princip nezávislosti a nestrannosti soudce (soudního komisaře), princip zákonného soudce (soudního komisaře), princip oficiality.

68 Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Praha: Leges, 2011, 147 stran.

69 Příslušný orgán státní správy, pověřený vedením matriky, je povinen oznámit úmrtí osoby ve svém obvodu soudu příslušnému projednat dědictví (§ 175a odst. 1 o.s.ř.).

70 Blíže § 88, písm. j) o.s.ř.

71 § 38 o.s.ř.

72 Rozvrh práce je založen na principu časovém (notáři jsou pověřováni podle data úmrtí zůstavitele), obvodovém (notáři jsou pověřováni podle místa bydliště (pobyту) zůstavitele), případně principu kombinací obojího – blíže vyhl. č.37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, v platném znění.

73 Zákon č. 7/2009 Sb.

74 Notáři není svěřeno žádat o poskytnutí právní pomoci v cizině, zrušit usnesení o dědictví v případech, že se ukáže, že zůstavitel je naživu nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého, vydání potvrzení v případech, kdy dědické řízení nespadá do pravomoci českých soudů a dále pak v případech, kdy by správcem dědictví měl být pověřen notář, jenž není v příslušné dědické věci soudním komisařem (§ 38 odst. 2 o.s.ř.).

V současné době se dá říci, že poskytnou-li dědici notáři (soudnímu komisaři) potřebnou součinnost v řízení, je dědické řízení (nejde-li o případy složité a časově náročné, jako např. likvidaci dědictví, řízení s účastníky s bydlištěm v cizině či řízení se sporem mezi účastníky o dědické právo), skončeno při druhém jednání s účastníky vydáním usnesení o vypořádání dědictví, které může (vzdají-li se účastníci práva na podání odvolání) rovnou nabýt právní moci a řízení je tak ukončeno.⁷⁵ Tento postup tak umožňuje, aby dědické řízení byla končena zhruba do tří až čtyř měsíců ode dne úmrtí zůstavitele. Není-li v průběhu dědického řízení zjištěn žádný majetek zůstavitele či majetek nepatrné hodnoty, dědické řízení se končí jeho zastavením a případný majetek nepatrné hodnoty je vydáván vypraviteli pohřbu.⁷⁶ V tomto případě bývá řízení zpravidla ukončeno zhruba za měsíc až dva po úmrtí zůstavitele.

2.2.1.2. Stručný popis průběhu dědického řízení

Notář, poté co je jako soudní komisař pověřen provedením úkonů v řízení o dědictví, zjistí v rámci Centrální evidence závětí a listin o správě dědictví a Evidenci manželských smluv vedených Notářskou komorou České republiky, zda je na jméno zůstavitele evidována v těchto evidenčních závětích, listina o vydědění, listina o správě dědictví (případně listina o odvolání těchto úkonů) a zda zůstavitel neuzavřel smlouvu týkající se změny rozsahu společného jmění manželů. Dále si opatří informace o majetku zůstavitele, a to při předběžném šetření konaném s osobou, o níž se předpokládá, že je obeznámena s majetkovými a osobními poměry zůstavitele (zpravidla jde o vypravitele pohřbu, event. pozůstalého manžela).

Je-li zjištěn majetek zůstavitele vyšší hodnoty než nepatrné⁷⁷, je v řízení o dědictví pokračováno. Za součinnosti účastníků řízení zjistí soudní komisař obvyklou cenu majetku⁷⁸ zůstavitele ke dni jeho úmrtí a zjistí (případně ověří) okruh dědiců zůstavitele. Při následném jednání konaném s těmi, o nichž lze mít důvodně za to, že jsou dědici, se tito vyjádří k tomu, zda dědictví po zůstaviteli přijímají či odmítají, následně se provede soupis majetku a závazků, který náleží do společného jmění zůstavitele a pozůstalé manželky (manžela) a určí se jeho obvyklá cena (event. výše závazků) a účastníci vyjádří svoji představu o tom, jak má soud (soudní komisař) vypořádat majetek (závazky) společného jmění manželů mezi pozůstalého manžela (manželku) a dědice. V další části jednání se provede soupis majetku náležejícího do dědictví po zůstaviteli (tedy majetku, jenž mu případně z vypořádání společného jmění

75 Chápeme-li prvním jednáním sepsání protokolu o předběžném šetření s jedním z pozůstalých, zpravidla vypravitelem pohřbu či pozůstalým manželem (manželkou), které však není vlastním jednáním: soudním ve smyslu o.s.ř. (jde ve své podstatě o přípravu pro jednání samotné).

76 § 175h o.s.ř.: Majetkem nepatrné hodnoty se v současné době rozumí majetek dosahující zpravidla výše pohřebních výloh – záleží však na konkrétních okolnostech případu.

77 Stejně tak v případech, kdy je sice zjištěn majetek nepatrné hodnoty, avšak vypravitel pohřbu odmítne tento majetek po zůstaviteli přijmout.

78 Např. účastníci obstarají znalecký posudek či vyjádření realitní kanceláře o ceně nemovitostí, zbraní, vozidla zůstavitele atd., je možno též vycházet z ocenění majetku zůstavitele shodným prohlášením účastníků (viz § 120 odst. 5 o.s.ř.).

ní manželů) a případného jeho odděleného (výlučného) majetku a určí se jeho celková obvyklá cena majetku náležejícího do dědictví, provede se soupis pasiv dědictví (dluhů a výše pohřebních výloh) a jejich výše, nakonec se určí i čistá hodnota dědictví a z této hodnoty i dědické podíly každého z dědiců. Následně jsou dědici vyzváni k tomu, aby před soudním komisařem navrhli dohodu o vypořádání dědictví, kterou soud (soudní komisař) následně usnesením schvaluje.⁷⁹

Usnesení o dědictví, jímž se dědické řízení končí, obsahuje zpravidla tyto výroky: výrok o určení obvyklé ceny majetku náležejícího do společného jmění manželů (event. výši závazků náležejících do společného jmění manželů, jsou-li), určení toho, co připadá ze společného jmění manželů do dědictví a co pozůstalému manželovi, určení výše obvyklé ceny dědictví, výše dluhů a pohřebních výloh a čisté hodnoty dědictví, dojde-li k dohodě dědiců o rozdělení dědictví a jsou-li splněny předpoklady pro schválení jejich dohody soudem, pak též výrok, o tom, jaká dohoda dědiců se schvaluje, určení výše odměny a náhrady hotových výdajů soudního komisaře a výrok o tom, zda se účastníkům přiznává náhrada nákladů řízení.

Nabyde-li usnesení o dědictví právní moci, učiní soudní komisař další úkony, např. vyrozumí banky, o tom, kdo se stal majitelem účtů zůstavitele, provede oznámení (elektronicky) do katastru nemovitostí o tom, kdo se stal vlastníkem nemovitostí a zašle stejnopis usnesení v elektronické podobě příslušnému katastrálnímu úřadu, výsledek řízení sdělí tomu, kdo uhradil náklady pohřbu zůstavitele a na požádání též věřiteli, který svou pohledávku oznámil v dědickém řízení. Jestliže se vypořádává pohledávka zůstavitele jinak než ze zákona, stává se věřitel účastníkem dědického řízení a soudní komisař mu doručuje konečné usnesení ve věci samé, proti kterému má právo podat odvolání.⁸⁰

2.2.1.3. Několik poznámek k vývoji právní úpravy nabytí dědictví⁸¹

Bylo-li shora uvedeno, že dědictví se za současného právního stavu nabyvá úmrtím zůstavitele a usnesení vydané v rámci dědického řízení o dědictví má povahu deklaratorní, pak právní úprava obsažená v obecném občanském zákoníku, který na území ČR platil do 31. 12. 1951, byla založena na principech odlišných. Úmrtím zůstavitele nedocházelo k nabytí dědictví, ale pouze dědici vzniklo právo na dědictví a dědici své dědické právo uplatňovali

79 Na tomto místě popisujeme pouze standardní průběh dědického řízení, kdy mezi účastníky není žádného sporu o dědické právo, sporu o to, co bylo či nikoliv majetkem zůstavitele, sporu o výši obvyklé ceny dědictví atd. Soudnímu komisaři stávající právní úprava nedává pravomoc provést rozdělení dědictví přímo mezi dědice. Notáři stejně tak nepřísluší rozhodovat případný spor o dědické právo, spočívá-li na sporné skutkové otázce.

80 Zápis v katastru nemovitostí se děje na základě ohlášení soudního komisaře záznamem, nikoliv vkladem vlastnického práva do katastru nemovitostí, neboť dědictví se, jak již bylo uvedeno shora, nabyvá smrtí zůstavitele.

81 Práce si neklade za cíl popis vývoje právní úpravy nabytí dědictví. Na tomto místě zmíníme pouze zásadní odchylky, jež předchozí právní úpravy obsahovaly oproti stávající úpravě.

dědickou přihláškou. Majetek zůstavitele, jenž byl předmětem dědění, byl tzv. ležící pozůstalostí (jako majetkový soubor svého druhu, který zahrnoval všechny majetek zůstavitele, ať majetek dědicům momentálně známý, tak majetek v budoucnu najevo vyšlý). K nabytí tohoto majetku pak došlo odevzdáním, které se uskutečnilo odevzdací listinou, kterou se tato pozůstalost odevzdala dědicům, a dědic se stal vlastníkem pozůstalosti. Před vydáním odevzdací listiny si mohli dědici pozůstalost rozdělit. Rozdělení podléhalo schválení soudu a bylo součástí odevzdací listiny.⁸²

Institut ležící pozůstalosti přestal platit se zrušením obecného občanského zákoníku a nebyl převzat do nové právní úpravy obsažené v občanském zákoníku, jenž byl účinný v době od 1. 1. 1951 do 31. 3. 1964. Právní úprava v něm obsažená již upravovala princip nabytí dědictví, kterým je nabytí dědictví ovládáno dodnes, tj. princip, že dědictví se nabyvá smrtí zůstavitele. Procesní úprava nabytí dědictví, platná do 1. 4. 1964, předpokládala vydání usnesení o potvrzení o nabytí dědictví, v němž se mimo jiné uvedly díly nebo jednotlivé věci a práva, která dědici nabyli. Toto určení dílů se vztahovalo jak na majetek v té době známý, tak na majetek dodatečně najevo vyšlý. Schválení soudu podléhala též případná dohoda o rozdělení dědictví, která však mohla být uzavřena i mimosoudně. Dohoda o rozdělení se však mohla týkat vždy pouze majetku, který byl v daném okamžiku znám.

Pokud jde o účast notáře na dědickém řízení, procesní předpisy až do 1. 1. 1955 přepokládaly pro konání úkonů v řízení o dědictví notářem jeho pověření ze strany soudu.⁸³ Počínaje 1. 1. 1955 přestali být notáři provedením úkonů v řízení o dědictví pověřováni a provedení řízení o dědictví jim bylo svěřeno přímo.⁸⁴ Se stejnou úpravou počítal notářský řád, jež nabyl účinnosti 1. 4. 1964. Procesní úprava dědického řízení byla od tohoto data upravena v notářském řádu, resp. obecná úprava soudního řízení byla upravena v občanském soudním řádu.⁸⁵

S nabytím účinnosti nového občanského zákoníku k 1. 4. 1964 se na uvedeném principu nabytí dědictví ke dni úmrtí zůstavitele nic nezměnilo (viz popis stávající právní úpravy shora). Za zmínku v této souvislosti, pokud jde o vlastní nabytí dědictví, stojí, že počínaje tímto datem náleželo do pravomoci státních notářství též případné autoritativní rozdělení dědictví v případě, že dědici mezi sebou dohodu o rozdělení dědictví neuzavřeli nebo ji státní notářství neschválilo z důvodu, že dohoda byla v rozporu se zákonem nebo zájmy společnosti. V tom případě provedlo státní notářství rozdělení dědictví mezi dědice a roz-

82 Viz Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 – 2001. Zákon s poznámkami. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, str. 3 – 17.

83 Viz § 183 notářského řádu č. 94 ř. z., § 31 zák. č. 201/1949 Sb., o notářství, § 323 zák. č. 142/1950 Sb., zákon o řízení ve věcech občanskoprávních a § 21 zák. č. 116/1951 Sb., zákon o státním notářství.

84 Viz § 2 zák. č. 52/1954 Sb., kterým se rozšiřuje působnost státního notářství.

85 Zák. č. 95/1963 Sb., notářský řád a zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

hodlo o tom, co který dědic nabyt. V rámci toho bylo též možné, aby notář dědictví či jeho část prodal. Zvláštní pravidla platila pro vypořádání zemědělské půdy, zemědělského podniku nebo lesní půdy.⁸⁶

Pravomoc státních notářů rozdělovat dědictví byla zrušena novelou not. řádu účinnou od 1. 1. 1992, která zavedla nabytí potvrzení dědictví dle dědických podílů v případech, že se dědici nedohodli či státní notářství dohodu o vypořádání dědictví neschválilo. Důvody pro neschválení počínaje tímto datem přestaly být s ohledem na změnu politických poměrů zkoumány z hlediska zájmu společnosti a napříště státní notářství dohodu neschválilo, byla-li v rozporu se zákonem nebo dobrými mravy.

Pravomoc provádět řízení o dědictví byla notářství odňata k 31. 12. 1992, kdy nabytí účinnosti novela občanského soudního řádu, která tuto pravomoc opět navrátila soudu a s tím též vrátila do občanského soudního řádu úpravu dědického řízení. K témuž datu současně došlo ke zrušení státních notářství a počínaje tímto datem až doposud jsou notáři pověřováni soudem k provedení dědického řízení jako soudní komisaři.

Rekodifikace soukromého práva, jež nabyde účinnosti 1. 1. 2014, zejména pak nový občanský zákoník, vyvolal nutnost přizpůsobení procesních předpisů občanského práva právu hmotnému. Nezbytné je to zejména v řízení o dědictví, kde hmotněprávní úprava, jak již bylo konstatováno shora, doznává značných změn, neboť zavádí zcela nové instituty a se stávající úpravou dědického řízení by nebylo možno vystačit, neboť nedává prostor na ně reflektovat.

V době vypracování tohoto příspěvku připravuje Ministerstvo spravedlnosti České republiky návrh zákona o zvláštních řízeních soudních, jímž mají být upravena řízení nesporná a jiná zvláštní řízení. Sporné řízení bude i nadále upraveno občanským soudním řádem. Dědické řízení, resp. řízení o pozůstalosti, jak je v tomto návrhu zákona označováno, reaguje na nové či změněné instituty dědického práva, např. dědické smlouvy, institut odkazovníka, svěřenecké náhradnictví, soupis pozůstalosti či výhradu soupisu atd.

Princip nabytí dědictví tak, jak platí v právu současném, tj. princip nabytí dědictví ke dni úmrtí zůstavitele, není výslovně novým hmotným, ani novým procesním předpisem upraven, což je dáno tím, že tento princip se již neuplatní zcela.

Smrtí zůstavitele dle budoucí právní úpravy vzniká dědici dědické právo, tj. právo na pozůstalost či poměrný díl z ní. S účinností ke dni vzniku dědického práva vydá soud rozhodnutí o dědictví. Zásada nabytí dědictví smrtí zůstavitele se tak uplatní v případě nabytí dědictví dědicem ze zákona, nebude však platit pro toho, kdo bude nabývat dědictví např. až v případě splnění podmínky, po doložení času či jako následný dědic v případě svěřeneckého

nástupnictví.⁸⁷ V tomto případě se účinky rozhodnutí o dědictví vztahují k okamžiku, kdy pominulo odsunutí dědického práva následného dědice.⁸⁸

Zmiňovaná budoucí procesní úprava i nadále počítá s účastí notářů při pozůstalostním řízení a i nadále tak bude platit, že soud pověří notáře, aby jako soudní komisař provedl úkony v řízení o dědictví.

Sled úkonů v řízení pozůstalostním je v zásadě shodný s postupem dnešním. Odchyly jsou vesměs dány změnou hmotněprávní úpravy. Tak je tomu např. v případě vyrozumění dědiců o právu uplatnit výhradu soupisu pozůstalosti a následcích jeho neuplatnění. Soupisem, jehož účelem je zjistit pozůstalostní jmění a určit čistou hodnotu majetku v době úmrtí zůstavitele, se pak omezuje odpovědnost takového dědice za dluhy zůstavitele jen do výše ceny nabytého dědictví (když bez výhrady soupisu dědic odpovídá za dluhy zůstavitele bez omezení).⁸⁹

Nová je též úprava dodatečného řízení o pozůstalosti, a to v tom smyslu, že nepožádají-li dědici o projednání dědictví o aktivech pozůstalosti, pak platí, že původním rozhodnutím o dědictví došlo k nabytí i těchto aktiv dědictví (a to v podílech původního vypořádání).

2.3. Regulační nástroje

„Regula znamená pravidlo, regula iuris je stručně formulovaná právní zásada stanovená zákonnou normou nebo vytvořená právní vědou a uznávaná při soudním rozhodování, kdy tento termín pochází již z raného římského práva.“⁹⁰ Regulační nástroj v právním slova smyslu tak můžeme chápat, jako prostředek právní zásady stanovené zákonnou normou, tedy samotný zákon prosazující pravidlo chování právně vynutitelné státní mocí.

Jak již jsme uvedly v části první této kapitoly, právní předpisy regulují chování společnosti v naší zemi již několik set let, před nimi platilo v naší zemi obyčejové právo, tzv. ordály. Je tedy zřejmé, že právní regulační nástroje jsou nedílnou součástí našeho života a již po mnoha generací upravují nejen naše chování, ale i celkové myšlení a pohled na život jako takový. Civilizovaná společnost žije v souladu s právními předpisy, které umožňují svobodně rozvíjet vůli a přání jedince, která je omezena a ohraničena právy ostatních jedinců, tedy při zaručení

87 Eliáš, K. a kolektiv: Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Sagit, a.s., 2012, str. 684.

88 § 194 a 184 návrhu zák. o zvláštních řízeních.

89 § 1704 a 1706 NOZ.

90 Hendrych, D. a kol. Právníký slovník, 2. rozšířené vydání, Praha: C. H. Beck, 2003, str. 829.

stejně vůle druhého a dalšího jedince. Právní regulace v demokratickém uspořádání státu by měla vycházet z potřeb obyvatelstva a pružně reagovat dle vývoje jejich životů při zachování právní jistoty.

Již Marcus Tullius Cicero pravil: „Legum servi sumus ut liberi esse possimus.“

Rovněž Gerloch uvádí, že člověk žije ve společnosti, potřebuje společnost. V ní existuje svoboda jiných lidí, proto musí omezit svoji svobodu z hlediska svobody ostatních. Každý člověk má nalézat hranici svobody ve svobodě druhého. Právním vyjádřením svobody jsou určitá práva na něco, k něčemu nebo od něčeho. Jednotlivá práva jsou částmi svobody, jsou právním vyjádřením určitého aspektu svobody. Jejich uplatnění je důležitou formou naplňování svobody.

Ve skutečnosti však nelze některá práva vykonávat bez toho, abychom zasahovali do práv jiných. Dochází tak ke kolizi práv, přičemž určité právo může být omezeno pouze v zákonném rozsahu. Preferovat se přitom musí právo, které nelze vykonávat bez zákonného omezení práva druhého jedince. Podstatnou složkou řešení těchto kolizí (zákonodárcem, soudy) je nalezení míry nezbytného omezení těchto práv.⁹¹

Zejména v dnešní době a právě s ohledem na platnou právní úpravu můžeme konstatovat, že právě v dědickém a manželském právu dochází k prolomení zásadních zvyklostí, na kterých je založena současná účinná právní úprava. Vývoj současné společnosti si vyžádal větší a rozsáhlejší právní úpravu s možností dispozitivnějšího řešení nastalých situací v každodenním životě člověka. Na tuto situaci tak zákonodárci zareagoval přijetím nového občanského zákoníku a dalších souvisejících právních předpisů, kdy kupříkladu právě v dědickém právu můžeme sledovat diametrální odlišnosti od původní právní úpravy nejen rozsahem (nová právní úprava dědického práva čítá 246 paragrafů oproti původní právní úpravě, která obsahuje 38 paragrafů), ale zejména svým obsahem, tedy rozsáhlejšími možnostmi úpravy samotného dědického řízení dle vůle budoucího zůstavitele.⁹²

2.3.1. Regulační nástroje v dědictví

Regulačními nástroji v dědictví ve smyslu uvedeném shora můžeme chápat celou právní úpravu dědění tak, jak je obsažena ve stávajícím občanském zákoníku. Neméně důležitým regulačním nástrojem v dědění je právní úprava dědického řízení obsažená v zákoně č. 99/1963 Sb. v platném znění, občanském soudním řádu. Úprava dědického řízení

91 Gerloch, A.: Teorie práva, 4. upr. vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 281-282.

92 Dědické smlouvy, odkazy, zřeknutí se dědického práva před úmrtím zůstavitele, podmínky v závěti atd.

představuje prostředek, v němž dochází k naplnění úpravy dědického práva hmotného. Na úpravu dědického práva hmotného i úpravu procesní můžeme nahlížet jako na nástroje regulace dědictví v širším slova smyslu. Za nástroje regulace v užším slova smyslu pak můžeme považovat právní instituty, které umožňují zůstaviteli a účastníkům dědického řízení modifikovat zákonem předjímanou úpravu tak, jak to odpovídá vůli zůstavitele či vůli účastníků řízení.

Základní zásady dědického práva v České republice, a tím tedy i hlavní regulační nástroje v oblasti dědictví, byly zmíněny již shora. Popsaly jsme dědické tituly, tak, jak se v dnešní době uplatňují v dědickém právu.

Hovoříme-li o regulačních nástrojích v oblasti dědického práva, nemůžeme v této souvislosti opominout ustanovení občanského zákoníku o dědické nezpůsobilosti a vydědění.⁹³ Oba instituty směřují k vyloučení osob, jež si v důsledku svého chování nezasluhují být právním nástupcem zůstavitele a podílet se tak na majetkových hodnotách, jež zůstavitel vytvořil.

Oba jmenované instituty jsou dle našeho názoru též významným regulačním nástrojem, neboť jsou-li zákonná ustanovení o dědických skupinách a závěti regulačním nástrojem pro určení, kdo a v jakém rozsahu si majetek zůstavitele v rámci dědického řízení převezme, pak tyto instituty ve své podstatě znamenají vyloučení osob, jež by jinak přicházely v úvahu jako dědici zůstavitele, z nabytí dědictví. V případě dědické nezpůsobilosti můžeme hovořit o regulačním nástroji v širším slova smyslu, uplatňujícím se mimo vůli zůstavitele v průběhu dědického řízení (mimo vůli zůstavitele v tom smyslu, že k dědické nezpůsobilosti v úvahu přicházejícího dědice musí notář, jako soudní komisař provádějící úkony v dědickém řízení z pověření soudu, přihlídnout vždy). O institutu vydědění lze uvažovat jako o regulačním nástroji v užším slova smyslu, neboť jím zůstavitel vyjadřuje svoji vůli, aby osoba, přicházející v úvahu jako jeho dědic, správně řečeno jeho potomek, po něm nedědila.

Institut dědické nezpůsobilosti směřuje k vyloučení osob z dědění, a to pro jejich chování vůči zůstaviteli (resp. širšímu okruhu jemu blízkých osob) za jeho života, případně i po jeho smrti, pokud jde o jednání směřující proti poslední vůli zůstavitele, a to již z důvodu samotného chování osoby, jež by jako dědic přicházela v úvahu, a to nezávisle na vůli zůstavitele. Bude-li dědická nezpůsobilost v průběhu dědického řízení zjištěna, soudní komisař je povinen k ní přihlídnout z úřední povinnosti. Nepřichází v úvahu dohoda dědiců o tom, že k dědické nezpůsobilosti jednoho z nich nebude přihlíženo.

Dopustí-li se v úvahu přicházející dědic vůči zůstaviteli, jeho manželovi, dětem, rodičům úmyslného trestného činu (bez ohledu na to, o jaký trestný čin jde, stejně tak jako bez ohledu na trest, jenž byl pachateli činu uložen, stejně tak jako bez ohledu na to, zda vůbec byl čin orgány

93 Viz § 469 a § 469a obč. zákoníku.

činnými v trestním řízení jako trestný čin kvalifikován), je pro dědickou nezpůsobilost diskvalifikován z nabytí dědictví.⁹⁴ Z povahy věci vyplývá, že tento důvod dědické nezpůsobilosti má základ v jednání osoby, které se uskutečnilo za života zůstavitele, nikoliv po jeho smrti.

Z nabytí dědictví dále v úvahu přicházejícího dědice vylučuje jeho chování ve vztahu k projevu poslední vůle zůstavitele, a to chování spočívající v zavrženíhodném jednání. Dané jednání naplní jak úkony učiněné za života zůstavitele (např. v úvahu přicházející dědic zabrání zůstaviteli pořídit závěť, listinu o vydědění, či odvolat tyto úkony nebo naopak proti vůli zůstavitele jej přiměje pořídit o svém majetku tak, jak by sám o své vůli nepořídil, závěť zůstavitele zničí, ukryje), stejně tak jako úkony po smrti zůstavitele (např. v úvahu přicházející dědic zabrání tomu, aby závěť zůstavitele se uplatnila v dědickém řízení, zfalšuje závěť atd.).

Ovšem ani institut dědické nezpůsobilosti nestojí zcela mimo vůli zůstavitele. Dopustí-li se osoba jednání, jež bylo shora popsáno a které by ho z nabytí dědictví vylučovalo, přesto může být dědicem. To však pouze v případě, že zůstavitel jí toto její chování odpustil. V jaké formě se tak má stát současný občanský zákoník neříká. Může se tak stát výslovně či mlčky (např. povoláním dědicky nezpůsobilého dědice k dědění závětí). Z uvedeného vyplývá, že ono odpuštění zůstavitele tak přichází v úvahu pouze za jeho života a tudíž jím může být odpuštěno pouze jednání, o kterém zůstavitel věděl a které se událo za jeho života. Proto např. zničí-li syn závěť svého otce po jeho úmrtí a vyjde tato skutečnost v průběhu dědického řízení najevo, není způsobu, jak by se z dědice nezpůsobilého k dědění stal dědic způsobilý.

Institut vydědění je, na rozdíl od dědické nezpůsobilosti, plně v rukou zůstavitele v tom smyslu, že je třeba jednání zůstavitele, jeho projev vůle v písemné podobě, k tomu, aby jeho potomek byl vyloučen z dědění po něm.⁹⁵ Vydědit potomka je možné pouze z důvodů uvedených v zákoně⁹⁶.

Pro náležitosti listiny o vydědění potomka se vyžadují náležitosti jako v případě závěti, když ustanovení o závětech se použijí obdobně. Výslovně je však třeba, aby v listině byl uveden důvod vydědění. Důvod vydědění, vzhledem k tomu, že musí být v listině o vydědění uve-

94 Z uvedeného vyplývá, že notář, jako soudní komisař, bude v dědickém řízení vycházet z výsledků případného trestního řízení. Nebude-li však trestní řízení ve věci vůbec konáno (např. proto, že pachatel trestného činu není pro svůj věk či duševní stav trestně odpovědný, či proto, že v okamžiku projednávání dědictví je trestný čin již promlčen a orgány činné v trestním řízení se o něm vůbec nedozvěděli), je na soudním komisaři, aby sám posoudil, jako otázku předběžnou, zda dědická nezpůsobilost z tohoto důvodu je či není dána.

95 Vydědění se týká pouze potomků zůstavitele, nikoliv ostatních dědiců (na rozdíl od dědické nezpůsobilosti, kdy nezpůsobilým pro své chování může být jakákoliv osoba). Za současného právního stavu nemá zůstavitel možnost přímo negativně určit, že jiná osoba než potomek jako dědic ze zákona po něm nemá nastoupit. Chce-li tak fakticky učinit, musí závětí naopak pozitivně vymezit dědice ostatní tak, že ona osoba, jež z dědictví vylučuje, nedostane ničeho.

96 § 469a obč. zákoníku.

den, musí být dán již v době, kdy zůstavitel listinu o vydědění pořizuje. Výjimkou z toho je situace, kdy zůstavitel vztáhne důvody vydědění i na potomky vydědovaného, kteří by jinak nastupovali v dědictví na jeho místo. V daném případě je některý z důvodů vydědění dán u vydědovaného potomka, avšak nejsou (resp. nemusí být dány) např. u jeho dětí. Ty jsou z dědění vyloučeny, bude-li taková vůle zůstavitele, jen pouhým faktem přímého příbuzenského vztahu s vydědovaným.

V souvislosti s vyděděním stojí za zmínku, že zákon nepředpokládá v případě vydědění odvolání účinků vydědění samotným odpuštěním ze strany zůstavitele. Bude-li zůstavitel po pořízení listiny o vydědění chtít, aby vyděděný potomek po něm dědil, bude muset přistoupit k výslovnému projevu vůle, kdy jím buď odvolá listinu o vydědění, nebo potomka k dědění povolá závětí.

Jak již bylo uvedeno shora, je regulačním nástrojem dědění i samotná úprava dědického řízení obsažená v občanském soudním řádu.⁹⁷ Samotnému dědickému řízení se věnujeme na jiném místě naší práce. V této souvislosti poukážeme pouze na ustanovení zákona týkajícího se dědického řízení, které ve smyslu uvedeném shora můžeme označit za regulační nástroje v užším slova smyslu.

Dle našeho názoru je nástrojem regulace i institut odmítnutí dědictví, kterým dědic projevuje vůli, zda chce být právním nástupcem zůstavitele a zda se bude dědického řízení účastnit. Je tedy právem každého v úvahu přicházejícího dědice říci, zda dědictví přijímá či odmítá. Toto jeho vyjádření se může uskutečnit až v průběhu dědického řízení (před soudním komisařem, event. soudem, ústně či písemně), nikoliv před úmrtím zůstavitele. O svém dědickém právu je dědic vyrozumíván, stejně tak jako o následcích odmítnutí dědictví. Ve lhůtě jednoho měsíce může dědic učinit prohlášení, že dědictví odmítá, případně, že dědictví přijímá. Uvedené se nejčastěji děje přímo při projednání dědictví před soudním komisařem, kdy dědici v zájmu co nejrychlejšího ukončení dědického řízení, přímo při jednání, bezprostředně po daném poučení, soudnímu komisaři sdělují svá prohlášení o tom, zda dědictví přijímají či nikoliv. Požadají-li o poskytnutí uvedené lhůty, je soudní komisař povinen tuto lhůtu na rozmyšlenou poskytnout.

Dědictví je tak možno odmítnout pouze konáním, a to prohlášením učiněným soudem (soudnímu komisaři). Neučiní-li v uvedené lhůtě dědic žádné prohlášení (a nepožádá-li o prodloužení lhůty), platí, že dědictví přijal a je s ním dále jako s účastníkem dědického řízení jednáno. Jednou učiněné prohlášení nelze odvolat, stejně tak nelze připojit k odmítnutí dědictví žádné výhrady či podmínky či odmítnout dědictví jen zčásti. Taková prohlášení nemají účinky odmítnutí dědictví.⁹⁸

97 Zák. č. 99/1963 Sb., v platném znění, dále jen o. s. ř., § 175a – 175zd.

98 § 464 – 467 obč. zákoníku.

Důležitým regulačním nástrojem v dědictví je též úprava rozdělení, správně řečeno určení, co ze společného jmění zůstavitele a jeho pozůstalého manžela připadne v rámci dědického řízení pozůstalému manželovi a co zůstaviteli, tedy to, co je následně, společně s výlučným majetkem zůstavitele, předmětem vypořádání jako dědictví.⁹⁹ Zákon výslovně říká, že při tomto určování, které provádí soud, se postupuje dle zásad uvedených v občanském zákoníku, tj. podle zásad o vypořádání společného jmění manželů při jeho zániku za života obou manželů, čili v zásadě se určí, že do dědictví připadá a naproti tomu pozůstalému manželovi zůstává majetek stejné hodnoty. Při vlastním určení, která konkrétní položka připadne pozůstalému manželovi a která do dědictví, vychází soud z vyjádření účastníků řízení a z jejich představy o vypořádání dědictví a v důsledku toho v této fázi dědického řízení již dochází k významnému ovlivnění toho, co vlastně do dědictví po zůstaviteli připadne. Z praktických důvodů se zpravidla při určení, co ze společného jmění manželů připadá do dědictví a co zůstává pozůstalému manželovi, majetek ze společného jmění manželů rozděluje tak, aby, pokud možno, nedocházelo ke vzniku podílového spoluvlastnictví pozůstalého manžela a dědiců (přínejmenším tedy pokud jde o movité věci – např. auto, bytové zařízení, ale stejně tak akcie a jiné cenné papíry atd.) a zabránilo se tak případným sporům mezi nimi.¹⁰⁰

Závěr dědického řízení spočívá v potvrzení nabytí dědictví dědicům usnesením příslušného okresního soudu (resp. soudního komisaře – notáře, projednávajícího dědictví). V této fázi řízení opět nalezneme důležitý regulační nástroj, a to právě úpravu potvrzení nabytí dědictví dědicům, resp. úpravu vypořádání dědictví.¹⁰¹ Vystupuje-li v dědickém řízení dědic jediný, potvrdí mu soud, že nabyl dědictví. Je-li dědiců více, umožňuje se jim, aby o vypořádání dědictví mezi sebou uzavřeli před soudem dohodu.

2.3.2. Regulační nástroje v manželském právu

Změnou politických vztahů v České republice došlo i ke změnám v ekonomickém myšlení společnosti, které si vyžádaly změny v tradičním pojetí majetkového režimu manželů. Společné jmění manželů představuje zákonnou právní formu uspořádání vzájemných majetkových vztahů mezi manželi.¹⁰² Je upraveno v občanském zákoníku.¹⁰³

99 § 175l o. s. ř.

100 Drápal, L., Bureš, J. a kol. Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 1241.

101 § 175q o. s. ř. a § 481 – 485 obč. zákona.

102 Srov.: Švestka, J., Spáčil, J., Škárlová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1–459. Komentář. I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, 847 stran.

103 § 143 – 151 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

Společné jmění manželů tvoří majetek nabytý některým z manželů nebo jimi oběma společně za trvání manželství, s výjimkou majetku získaného dědictvím nebo darem, majetku nabytého jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela, jakož i věcí, které podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho z manželů, a věcí vydaných v rámci předpisů o restituci majetku jednoho z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství a nebo jemuž byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka a závazky, které některému z manželů nebo oběma manželům společně vznikly za trvání manželství, s výjimkou závazků týkajících se majetku, který náleží výhradně jednomu z nich, a závazků, jejichž rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého. Stane-li se jeden z manželů za trvání manželství společníkem obchodní společnosti nebo členem družstva, nezakládá nabytí podílu, včetně akcií, ani nabytí členských práv a povinností členů družstva, účast druhého manžela na této společnosti nebo družstvu, s výjimkou bytových družstev.¹⁰⁴

Ingerence notáře v České republice do manželského či rodinného práva vůbec spočívá v možnosti manželů, resp. snoubenců modifikovat zákonem stanovený rozsah společného jmění manželů, kdy tato modifikace z vůle účastníků tohoto právního úkonu může být dle zákona provedena pouze veřejnou listinou, tj. notářským zápisem.¹⁰⁵ Manželé tak mohou smlouvou uzavřenou pouze formou notářského zápisu rozšířit nebo zúžit stanovený rozsah společného jmění manželů. Takto mohou manželé změnit rozsah majetku a závazků nabytých či vzniklých v budoucnosti, ale i majetku a závazků, které již tvoří jejich společné jmění. Předmětem této smlouvy mohou být i jednotlivé majetkové hodnoty a závazky. Jestliže je předmětem smlouvy nemovitost, která již náleží do společného jmění manželů nebo do výlučného majetku jednoho z nich, nabývá smlouva účinnosti vkladem do katastru nemovitostí.

Manželé dále mohou smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu vyhradit zcela nebo zčásti vznik společného jmění manželů ke dni zániku manželství, pokud nejde o věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti. Muž a žena, kteří chtějí uzavřít manželství, mohou smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu upravit své budoucí majetkové vztahy v manželství obdobně v tzv. předmanželské smlouvě.

Manželé (resp. snoubenci) v těchto smlouvách o modifikaci společného jmění manželů řeší pouze právně vymahatelné skutečnosti. Tedy například, kdo bude vlastníkem nemovitostí, které si manželé již pořídili či pořídí po uzavření smlouvy (resp. uzavření manželství), koho

¹⁰⁴ § 143 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

¹⁰⁵ Na návrh některého z manželů může ze závažných důvodů zúžit společné jmění manželů až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti i soud. Soud na návrh některého z manželů zúží společné jmění manželů až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti v případě, že jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti.

budou dopravní prostředky, obchodní podíly v korporátních společnostech či koho budou příjmy z podnikatelské aktivity jednoho z manželů. Není tedy možné dle současné účinné právní úpravy v předmanželské smlouvě například řešit otázky výchovy dítěte v době po rozvodu manželství, které se dosud ani nenarodilo a domnívat se, že takto upravená dohoda bude za pět či deset let bezezbytku akceptována a schválena soudem rozhodujícím o výchově dítěte v době po rozvodu manželství.

Důležitou skutečností je i fakt, že v současné době¹⁰⁶ se sice všechny smlouvy o modifikaci zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů zapisují do Centrální evidence manželských smluv vedené Notářskou komorou České republiky,¹⁰⁷ tedy ihned po sepsu této smlouvy je každý notář sepisující manželskou smlouvu povinen provést zápis do centrálního registru. Tento zápis má však pouze evidenční charakter pro případné dědické řízení vedené po jednom z manželů. Notář v působnosti soudního komisaře vyhledá v případě úmrtí vdané či ženaté osoby v tomto rejstříku, zda daná osoba sepsala manželskou smlouvu a v případě že ano, požádá notáře, který tuto smlouvu sepsal o zaslání úředně ověřeného opisu této smlouvy, aby s touto smlouvou mohl pracovat zejména při vypořádání společného jmění manželů zůstavitele a pozůstalého manžela. Za života manželů však nemá nikdo právo do toho rejstříku nahlížet, vyjma samotných manželů a zjišťovat si, zda tito konkrétní manželé sepsali či nesepsali manželskou smlouvu.

Manželé se tak mohou vůči jiné osobě na smlouvu uvedenou v předcházejících odstavcích odvolat jen tehdy, jestliže je jí obsah této smlouvy znám. Povinností manželů tak je, aby v případě, že chtějí ustanovení smlouvy aplikovat ve vztahu se třetí osobou (např. při koupi nemovitostí pouze jedním z manželů nebo poskytnutí úvěru banky, který bude zavazovat pouze jednoho z manželů), této osobě smlouvu předložili nebo dali její opis jako přílohu samotného právního úkonu se třetí osobou či minimálně na tuto smlouvu v daném písemném úkonu se třetí osobou odkázali.

Pokud takto neučiní a jeden z manželů se stane například dlužníkem dle úvěrové smlouvy, pak, přestože byla tato smlouva sepsána před uzavřením úvěrové smlouvy, zavazuje ve vztahu se třetí osobou k plnění ze společného jmění manželů i druhého manžela – neúčastníčího se smlouvy o úvěru. Jestliže však smlouvu předloží při sepsu smlouvy o úvěru a věřiteli je tak znám obsah smlouvy před podpisem např. oné úvěrové smlouvy, pak je sice možné, dle účinné právní úpravy v případě neplnění závazku dlužníkem dle sjednaných podmínek, jedním z manželů postihnout výkonem rozhodnutí na majetek patřící do společného jmění manželů, jde-li o vydobytí závazku, který vznikl za trvání manželství jen jednomu z manželů, i majetek, který netvoří součást společného jmění manželů jen proto, že byl smlouvou zú-

106 A dle předběžných předpokladů se na tomto stavu nic nezmění ani s přijetím nové právní úpravy.

107 Viz § 70 odst. 2 zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád a Předpis Notářské komory České republiky, kterým se stanoví postup při vedení, správě a provozu Centrální evidence manželských smluv.

žen zákonem stanovený rozsah společného jmění manželů nebo že byl smlouvou vyhrazen vznik společného jmění ke dni zániku manželství¹⁰⁸. Avšak dotčený manžel, který byl takto zkrácen na svých právech má možnost se bránit výkonu rozhodnutí tzv. excindační žalobou (odpůrcí žalobou), tedy návrhem na vyloučení majetku z výkonu rozhodnutí.

108 § 262a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

3. SOCIOLOGICKÝ POHLED

3.1. Očekávání a politické perspektivy zúčastněných zemí

3.1.1. Manželské a rodinné právo v sociálních vztazích

Jan Sokol ve své knize *Malá filosofie člověka* a *Slovník filosofických pojmů* říká: „Dítě se rodí mezi lidmi, ale rodina ještě není společnost. Rodiče se musí o děti starat, kdežto docela malé děti nemusí vůbec nic. V rodině všichni patří k sobě (a to i když se mezi sebou hádají), mají své odlišné role a navenek za sebe ručí: když děti něco rozbijí, rodiče to musí zaplatit. Ještě před sto lety měla rodina daleko podstatnější funkci než dnes. Rodina znamenala zároveň i hospodářství a zajišťovala většinu toho, co potřebovala: moje prababička prý říkala, že peníze doma potřebovali jen na daně a na sůl. Kdo neměl hospodářství, sotva mohl založit rodinu, a kdo neměl vlastní rodinu, musel se přizívat u příbuzných nebo v nějaké cizí rodině. Takovými lidem se říkalo „podruzi.“ Teprve když začal průmysl, mohli začít žít jako samostatní lidé. O rodině se dnes často říká, že je v krizi: jak by nebyla, když ztratila tolik důležitých funkcí. Mnoho rodin se rozchází, ale není to spíš malý zázrak, že jich tolik vydrží pohromadě, když je k tomu vlastně nic nenutí?“¹⁰⁹

Bohužel, v současné době skutečně úloha rodiny velmi oslabuje. Děti se velmi brzy osamostatňují a stávají se na svých rodičích nezávislími. To je jistě přínosné pro společnost v momentě, kdy tito mladí lidé vytváří hospodářský zisk, jelikož právě tito mladí lidé se zejména spolupodílejí na samotné ekonomice státu. Avšak je nutné, aby tito jedinci nepřetrhávali vztahy se svou rodinou definitivně. Nejen s ohledem na samotné sociální vazby mezi jedinci, umění sociální komunikace a vytváření nových nemateriálních hodnot v podobě kvalitních vzájemných vztahů. Ale zejména do budoucna je pro společnost přínosné, ne-li nezbytné, aby rodina fungovala jako základní jednotka státu. Subjekt, který bude schopen nejen vychovat nové jedince, ale který se také dokáže vlastními silami postarat o své předky, ať již rodiče, či prarodiče. Vstřípit mladým lidem povinnost péče o své předky nelze jen uzákoněním v platných právních předpisech, ale je nutné vychovávat děti tak, aby od počátku svého

109 Sokol, J.: *Malá filosofie člověka* a *Slovník filosofických pojmů*, 3. rozšířené vydání, Vyšehrad, spol. s r. o., 1998, str. 165.

života toto viděly jako samozřejmost. Pokud dítě od útlého věku bude vnímat, že i jeho rodiče a prarodiče pečují nejen o své děti, ale rovněž i o své předky, bude tak s největší pravděpodobností pro něho nepřijatelné, aby se o své předky přestalo zajímat v momentě, kdy mu jeho vlastní předci již nic neposkytují – ať již materiální či jinou pomoc v jeho životě.

Rodina skutečně zejména za posledních sto let dožna významných změn a právě s ohledem na tyto změny se rozhodly orgány veřejné moci, zejména ministerstvo spravedlnosti a vláda, prosadit v naší zemi zákony, které budou odpovídat novým sociálním vztahům uvnitř společnosti.

Uvedené je motivováno skutečností, že stávající právní úprava se rozchází s novými požadavky společnosti. Pokud jde o stávající právní úpravu např. dědění, je poukazováno, a to právě s ohledem na vývoj rodinných vztahů, stejně tak jako na společenskou situaci vůbec, na nutnost její změny, a to z řady důvodů.

Předně, jak už bylo zmíněno shora, stávající úprava je příliš stručná a oblast dědění neupravuje dostatečně, a to tedy jak co do obsahu, tak co do rozsahu – ve srovnání s jinými právními řády, ale i ve srovnání s předchozí úpravou v ČR (ať už jde o obecný zákoník občanský, platný do r. 1950, případně též tzv. „střední občanský zákoník“ – platný od r. 1951 do r. 1964).

Stávající úpravě dědění je vytýkáno zejména to, že akcentuje vůli dědiců na úkor zůstavitele. Jak již bylo uvedeno shora, pořízení závěti zůstavitelem ještě v žádném případě neznamená, že k rozdělení majetku dojde tak, jak si zůstavitel představoval. To platí ovšem i v případě, že nikdo nenapadne závět co do její absolutní či relativní neplatnosti, jak bylo uvedeno shora, a dědici pouze nenajdou shodu o tom, aby rozdělili majetek zůstavitele opravdu tak, jak zůstavitel závětí předpokládal a uzavřeli tedy dohodu o rozdělení dědictví v tomto smyslu. Nedojde-li k dohodě dědiců o rozdělení dědictví, potvrdí soud nabytí majetku zůstavitele dle dědických podílů vyplývajících ze závěti. To však dle stávající právní úpravy znamená, že zůstavitelem určené věci, jež mají tomu kterému z dědiců připadnout, představují pouze jím určený podíl, jakým se mají účastnit na majetku zůstavitele. Proto soudu (notáři jako soudnímu komisaři) pak nezbyvá nic jiného, než potvrdit nabytí dědictví dle dědických podílů tak, jak ze závěti vyplývají (odpovídá-li např. závětí určený automobil pro syna jedné čtvrtině dědictví vzhledem k celku, pak takto obmyšlený dědic obdrží z každé položky dědictví jednu čtvrtinu). Právě z tohoto úhlu pohledu můžeme konstatovat, že stávající právní úprava této otázky je pro laickou veřejnost těžko pochopitelná, neboť převládající je chápání poslední vůle zůstavitele jako skutečného rozdělení jednotlivých věcí z pozůstalosti mezi dědice. Shora uvedené jinými slovy vyjádřeno představuje i „neodhadnutelnost“ výsledku dědického řízení pro zůstavitele, což je další aspekt stávající úpravy, jež je na místě změnit.¹¹⁰

Stejně tak stávající úprava nedává zůstaviteli dostatečný prostor pro to, aby svoji vůli zcela projevil (stávající právní úprava nezná odkazy, právní účinky nemají podmínky, příkazy, (s výjimkou uvedenou v § 484 občanského zákoníku, což ovšem svým obsahem není příkazem ve smyslu určení dědici něco konat, něčeho se zdržet apod.).

S novými požadavky společnosti, resp. s uspořádáním vztahů v rodině, zejména v oblasti manželského práva smluvního vyvstává požadavek mít možnost již za trvání manželství (případně ještě před vstupem do manželství) upravit otázku majetkového vypořádání v případě zániku manželství rozvodem, stejně tak případné péče a výchovy dětí, stejně tak jako jejich hmotného zabezpečení pro případ rozvodu manželů, což stávající právní úprava neumožňuje.

S ohledem na téma příspěvku se zaměříme na změny, jež budoucí právní úprava přinese v oblasti dědění, a které jsou dle našeho názoru zásadní jak pro jednotlivce, jichž se bude nová právní úprava týkat, tak jsou významné též pro notáře, jež budou zejména v oblasti dědického práva tuto novou právní úpravu aplikovat jak z pohledu hmotného práva samotného, tak z pohledu práva procesního, a to v pozici soudního komisaře v řízení o dědictví.

Nová právní úprava si klade za cíl odstranit shora uvedené nedostatky, tedy v podstatně rozsáhlejší podobě co do rozsahu úpravy dědění umožnit zůstaviteli šířeji projevit svou vůli a klást přitom na jeho vůli důraz i při samotném uplatnění závěti.

Mělo by též dojít ke zjednodušení právní úpravy, která by se měla přiblížit chápání neprávní veřejnosti, aby zůstavitel mohl předvídat výsledek dědického řízení z pohledu uplatnění jeho poslední vůle.¹¹¹

Nová právní úprava v oblasti dědění je pro notáře významná současně i tím, že rozšiřuje uplatnění veřejných listin – notářských zápisů, kdy zavádí nové instituty, které musí být obligatorně pořízeny formou veřejné listiny, za níž je novým občanským zákoníkem považován právě notářský zápis.¹¹²

Zásady, na kterých nová úprava dědického práva v NOZ stojí, je zásada uchování hodnot a zásada přechodu majetku na jednotlivce. Této zásadě odpovídá rozšíření okruhu dědických skupin a rozšíření okruhu zákonných dědiců.¹¹³

111 Tamtéž.

112 Viz § 3026, odst. 2 NOZ.

113 Eliáš, K. a kolektiv: Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Sagit, a. s., 2012, str. 600

Rámec této práce by přesahoval popis nové právní úpravy dědění jako celku. Považujeme však za důležité popsat v oblasti dědění nové instituty (případně pozměněné již existující), jež považujeme z výše uvedených důvodů za zásadní jak pro osoby, ať v postavení zůstavitele nebo jako dědice, tak pro notáře.

Do právního řádu ČR nový občanský zákoník přináší úpravu nového institutu, kterým je dědická smlouva. Dědickou smlouvou, uzavíranou mezi zůstavitelem a dědicem, dochází k povolání druhé smluvní strany či třetí osoby za dědice či odkazovníka, přičemž smluvní strana toto přijímá. Takto lze však ze strany zůstavitele pořídit pouze s třemi čtvrtinami pozůstalosti, zbývajících čtvrtinu musí ponechat volnou. Chce-li zůstavitel, aby i zbývajících čtvrtina připadla téže osobě, pak je na místě o této čtvrtině pořídit závět. Pro dědickou smlouvu je co do formy povinně předepsána veřejná listina. Nedodržení této formy má za následek, že jako dědická smlouva by byl takový úkon neplatný. Splňuje-li však náležitosti požadované pro závět, může být tento úkon platný jako závět zůstavitele.¹¹⁴

Projevem snahy o co největší prosazení vůle zůstavitele při nabytí jeho majetku děděním je též i v českém právním řádu nově upravený institut zřeknutí se dědického práva, a to smlouvou, sepsanou povinně formou veřejné listiny, kterou uzavírá potenciální dědic se zůstavitelem. Bude možno se zříci jak dědického práva jako takového, tak pouze případně práva na povinný díl. Zřeknutí se dědického práva bude možno koncipovat i tak, že dojde ke zřeknutí se ve prospěch jiné osoby, tj. jiné osoby dědice (dle názoru autorek bude tento institut využíván v podobě zřeknutí se ve prospěch třetí osoby zejména v souvislosti s uskutečněním daru rodiče ve prospěch např. jednoho z dětí, přičemž toto dítě současně smlouvou o zřeknutí se dědického práva umožní, aby ostatní majetek připadl druhému dítěti v rámci dědického řízení a touto smlouvou se již dopředu eliminuje možnost vznášení nároků na povinný díl v dědickém řízení). Požaduje-li zákon pro tento úkon formu veřejné listiny při vzniku toho právního vztahu, není tomu tak při zrušení práv a povinností z této smlouvy plynoucích. To bude možno učinit pouhou písemnou formou.¹¹⁵

Ať závětí či zákonem určený (předvídaný) okruh dědiců však může doznat změn, a to nejen z důvodu případné dědické nezpůsobilosti, vydědění či odmítnutí dědictví. Ke změně v osobě dědice může dojít po úmrtí zůstavitele též zcizením dědictví.¹¹⁶ Povinně formou veřejné listiny NOZ připouští smluvně postoupit dědictví po úmrtí zůstavitele (nikoliv před úmrtím, neboť zde zcizitel ještě nemá dědické právo, jež by bylo možno převádět, neboť dědické právo vzniká smrtí zůstavitele). Nabyvatel nastoupí do práv a povinností náležejících k pozůstalosti, současně bude oznámeno soudu, jenž vede řízení o dědictví, že došlo ke zcizení dědictví.

114 Viz § 1591 NOZ.

115 § 1484 odst. 1 NOZ.

116 Viz § 1714 a násl. NOZ.

Pokud jde o závěť, dochází naplnění důrazu na vůli zůstavitele v řadě případů. Je na místě zmínit, že ve zcela výjimečných případech je možno pořídit závěť ústně, stejně tak jako skutečnost, že závěť nově (obligatorně ve formě veřejné listiny) může pořídit osoba i omezená ve svéprávnosti (to je však možno pouze v rozsahu tohoto omezení). Větší prostor pro uplatnění vůle zůstavitele dává nejen možnost zřídit odkaz, ale též možnost vázat nabytí dědictví na splnění podmínky, případně doložit čas či určit, aby dědic, případně odkazovník splnil příkaz, či určit, kdo po dědici předním má dědictví nabytí dále, tj. kdo má být dědicem následným (tzv. svěrečné náhradnictví). Vůle zůstavitele může být projevena též ve formě tzv. negativní závěti, kterou současný právní řád nezná. Aby došlo v co největším rozsahu uplatnění vůle zůstavitele, stanoví se, že pokud tak zůstavitel v závěti výslovně neuvede, nebude možno dohodou dědiců odchýlně stanovit výši jejich dědických podílů či rozdělit pozůstalost mezi ně jinak, než zůstavitel určil.¹¹⁷

Témuž cíli, tedy úplnému uplatnění vůle zůstavitele, je pak podřízen i nárok tzv. nepominutelného dědice, který již není dědicem zůstavitele a jeho minimální dědický nárok, tzv. povinný díl, je koncipován ne jako podíl na pozůstalosti, ale právo na výplatu peněžní částky, odpovídající hodnotě jeho povinného dílu. Nepominutelný dědic tak není dědicem v pravém slova smyslu.¹¹⁸

Pokud jde o zrušení závěti, v řadě ustanovení jde o úpravu shodnou s úpravou současnou (a to zejména pokud jde o pořízení závěti novější, která vedle původní nemůže obstát či zničení listiny samotné).

Nově se však uvádí, že nastane-li situace, kdy zůstavitel pořídí závěť a následně pořídí závěť novou, kterou tu první zruší, avšak si ji ponechá, pak, zruší-li závěť novější, zůstane závěť dříve pořízená v platnosti a hledí se na ni, jako by zrušena nebyla. Uvedené opět koresponduje s požadavkem uplatnění vůle zůstavitele v plném rozsahu a odpovídá běžnému chápání lidí (na rozdíl od stávající úpravy, kdy bez dalšího platí, že novější závěti, došlo ke zrušení původní, nemohou-li vedle sebe obstát).

Další, pro notáře zásadní novinkou je způsob zrušení závěti v případě, kdy zůstavitel pořídí závěť veřejnou listinou. Jako možný způsob zrušení závěti zákon uvádí též její vydání pořizovateli. Pořizovatel závěti může notáře kdykoliv požádat o vydání závěti. Vydáním závěti (připouští se pouze vydání osobně pořizovateli) se závěť považuje za odvolanou. Vzhledem k tomu, že vydání závěti je takto závažný úkon, musí ten, kdo listinu vydává, poučit o následcích vydání pořizovatele a poučení poznamenat do spisu. Tento případ, kdy závěť byla přímo pořízena formou notářského zápisu, je třeba odlišit od případu, kdy je

117 Viz § 1693, odst. 2 a § 1694 odst. 1 NOZ.

118 Došlo současně ke snížení rozsahu povinných dílů, kdy zletilému potomku se má dostat přinejmenším 1/4 zákonného dědického podílu, dědici nezletilému pak 3/4 zákonného dědického podílu – viz § 1643 odst. 2 NOZ.

závěť (jako soukromoprávní listina) pouze uložena v úřední úschově. V tomto případě nedochází k jejímu odvolání a uvedená závěť jejím pouhým vyzvednutím z úschovy zůstává zachována.¹¹⁹ Zrušení závěti sepsané formou notářského zápisu jeho vydáním zůstaviteli představuje pro notáře zcela novou úpravu nakládání s notářskými zápisy. Dosud totiž platí, že notářský zápis samotný nemůže notář nikomu vydat, ten zůstává součástí jeho sbírky notářských zápisů, tedy v případě závěti ani jejímu pořizovateli. Chtěl-li ten závěť zrušit, musel tak učinit pořízením nové závěti, vedle níž závěť původní nemohla obstát nebo tak musel učinit jejím odvoláním.

Uvedená budoucí právní úprava o vydání závěti sepsané ve formě notářského zápisu směřuje k tomu, aby bylo závěť možno odstranit zcela (nejen po stránce právní), a aby v rámci dědického řízení nebyla nijak poznatelná předchozí vůle zůstavitele. To odpovídá též lépe chápání a vůli laické veřejnosti, kdy pořízením závěti nové dává pořizovatel najevo, že chce stávající závěť odstranit a v zásadě nemá zájem na tom, aby byla patrná jeho vůle předchozí. Stávající právní úprava totiž zachovává existenci notářského zápisu i poté, kdy došlo následně dalším notářským zápisem ke zrušení či změně závěti původní. Stejně tak zápis v Centrální evidenci závětí o takové závěti zůstává zachován a v rámci dědického řízení jsou účastníci seznamováni s jednotlivými listinami.

Ze shora uvedeného vyplývá, že v nové právní úpravě právě dědické právo dosáhlo zcela nových rozměrů, které se navrací jak k původním hodnotám první Československé republiky, tak zvláště klade důraz na roli rodiny a vůli zůstavitele.

Domníváme se, že tyto velmi zásadní změny v dědickém právu, tak, jak byly shora popsány, spočívající mimo jiné v nezměrné variabilitě možností nakládání s majetkem zůstavitele oproti zákonné dědické posloupnosti, jsou krokem správným směrem. Právě v krajních případech touha po majetku by mohla paradoxně stmelit rozdělenou rodinu, a to například v případech, kdy by zůstavitel stanovil jako podmínku dědění majetku to, že se dědic musí osobně podílet na péči o jeho manželku a matku dědice, kdy tato možnost pro zůstavitele do roku 2014 je právně irelevantní. Avšak jen praxe ukáže, nakolik jsou jednotlivé nové instituty životaschopné a v praxi aplikovatelné, popřípadě při splnění kterých podmínek.

3.1.2. Notářství v proměně

Z výše uvedeného vyplývá, že v oblasti dědického a rodinného práva dozná právní úprava podstatných změn.

119 Viz § 1579 odst. 1 a 2 NOZ.

Tato změna v právních předpisech s sebou přináší samozřejmě nutnost obměny myšlení a pracovních postupů notářů, kteří současnou právní úpravu aplikovali ve svých praxích s menšími proměnami od roku 1964. Pro notářský stav tak rok 2014, kdy by měla vstoupit v účinnost řada právních předpisů souvisejících s novým občanským zákoníkem, znamená diametrální odlišnost v pojmání dědického práva a rovněž tak i práva manželského. Nejen tato skupina právníků musí podstoupit řadu příprav, školení a vzdělávání se, které jsou nezbytné k řádné aplikaci nových právních předpisů, ale i k pojetí nových rolí, které tyto zákony s sebou přinášejí.

Notářský stav se tak v roce 2013 podrobí sérii školení v pravidelných cyklech, kdy každý notář by měl za tento rok absolvovat řadu celodenních školení pořádaných Notářskou komorou České republiky, dále několik školení pořádaných regionálními komorami sdružujícími notáře sídlící v jednom z 8 krajů České republiky a samozřejmě by měl notář absolvovat i další semináře dle vlastních potřeb pořádaných dalšími subjekty.

Společně s touto zásadní skutečností v notářské činnosti vyvstane pro notářský stav i další změna, a to generační obměna notářů. Dalo by se říci, že již rok 2011 ukázal, že notářský stav touto generační obměnou projde a již prochází nezávisle na nové právní úpravě. Rok 2012 toto stanovisko potvrzuje, jelikož v tomto roce bylo vyhlášeno 13 konkurzů na uvolněné notářské úřady. V průběhu roku 2011 bylo vyhlášeno a zorganizováno Notářskou komorou České republiky 10 konkurzů na obsazení notářských úřadů, v roce 2010 to bylo 6 konkurzů a například v roce 2001 to byly pouze 4 konkurzy. Již k prosinci 2012 je vyhlášeno na první čtyři měsíce roku 2013 šest konkurzů. S ohledem na skutečnost, že k 1. 1. 2013 čítá Notářská komora České republiky 449 notářů – notářských úřadů, je zřejmé, že obměna v jejich vedení za poslední 2 roky je značná. V následujících dvou – třech letech se počítá ještě s mnohem vyšším odchodem aktivních notářů do důchodu.¹²⁰ Avšak otázkou stále zůstává, v jak velké míře se tomu stane právě v souvislosti s novou právní úpravou.

Domníváme se, že přestože starší generace notářů předala těm mladším to nejdůležitější – vlastní velmi cenné zkušenosti a vědomosti, samotný postoj k notářství, touhu a vůli vykonávat notářství jako veřejnou službu při dodržení všech právních norem, důkladnosti, pokory i pečlivosti notářství vlastní, za což jsou noví mladí notáři svým školitelům vděční, mohli by tito noví notáři vpravit do notářství nový pohled. Pohled plný entuziasmu a ochoty k dalšímu vzdělávání. A právě proto je současná doba obměny notářství i právních předpisů v notářské oblasti výhodně skloubená.

¹²⁰ Dle notářského řádu je notář oprávněn vykonávat činnost notáře do věku 70 let. Ve většině případů však notář žádá o odvolání ze své funkce ministra spravedlnosti České republiky v rozmezí 60-65 let věku.

3.1.3. Budoucí právní úprava v dědickém a rodinném právu s ohledem na sociální vazby

Dopad nové právní úpravy dědického a rodinného práva na jednotlivce, jak již bylo popsáno výše, je značný. Pokud se týče politických perspektiv České republiky, pak je nutno říci, že naše země je již 23 let demokratickým právním státem, a to je pro každého občana této země to nejdůležitější. Lidé se tak mohou svobodně sdružovat do různých skupin a spolků. Je možné lobbovat za uzákonění těch kterých právních předpisů a principů, a to vše při zachování standardů demokracie. V České republice tak svobodně existují společenství, jako je Sdružení na ochranu spotřebitelů, nezávislé bezplatné právní poradny, tak i on-line právní služby ať úplatné či bezúplatné a mnoho dalšího.

Česká republika se tak za posledních 23 let dokázala nejen v oblasti práva a poskytování právních služeb přiblížit na úroveň vyspělým západním státům a stala se plně demokratickým právním státem. Přestože krajské volby na podzim roku 2012 znamenaly pro demokratické právní zřízení značný zásah, jelikož Komunistická strana Čech a Moravy¹²¹ se umístila na druhém vítězném místě, hned následné druhé kolo senátních voleb ukázalo, že občanům této země není jejich budoucnost lhostejná a z původně 12 kandidátů komunistické strany postupujících z prvního kola senátních voleb, ve druhém kole těchto voleb uspěl pouze jediný kandidát.¹²²

Politické perspektivy a očekávání naší země tak, doufejme, zůstanou i nadále v rukou právního státu, při dodržování základních lidských práv a svobod.

3.2. Dopad na sociologii země s přihlédnutím k očekávanému vývoji

Přiblížení se politickou a právní úrovní k západním státům s sebou přináší i rozvolnění společnosti jako takové. Jak již bylo uvedeno, společnost již nevyžaduje sňatek dvou osob žijících ve společné domácnosti a život jedince bez partnera se již nepokládá za životní prohru, ale v podstatě za stále běžnější způsob života ve společnosti. Tyto skutečnosti s sebou přinášejí i nutnost právní regulace v této oblasti, a to zejména smlouvami o modifikaci společného jmění manželů, tedy ať již dohody snoubenců před uzavřením manželství (předmanželské smlouvy), tak i dohody manželů po uzavření manželství (dohody o zúžení či rozšíření společ-

121 Komunistická stran Čech a Moravy získala v krajských volbách 2012 v České republice 20,44 %, kdy vítězná strana – Česká strana sociálně demokratická získala 23,58 %. Nejlepší výsledek pravicové strany získala v těchto volbách Občanská demokratická strana, a to 12,29 %. Volební účast byla 36,89 %.

122 Volební účast v senátních volbách roku 2012 byla v prvním kole 34,9 % a v druhém kole 18,61 %.

ného jmění manželů), tak i de lege ferenda dohody spolužijících osob o úpravě jejich majetkových vztahů v případě rozchodu.

Právě v této oblasti je velmi důležitá role notáře, jelikož jedině notář je oprávněn sepsat tyto smlouvy o modifikaci zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů, a to pouze ve formě notářského zápisu. Pokud se ohlédneme zpět, pak zjistíme, že například v prvním pololetí roku 2010 bylo notáři v České republice sepsáno 3729 manželských smluv,¹²³ v prvním pololetí roku 2012 sepsali notáři celkem 3734 smluv. Počet smluv se tak nepatrně zvyšuje, avšak jinak zůstává relativně konzistentní. Zásadní rozdíly však můžeme spatřovat mezi různými kraji České republiky. V prvním pololetí roku 2010 bylo nejvíce sepsaných manželských smluv v rámci Notářské komory v Brně,¹²⁴ a to 781 notářských zápisů, dále Notářská komora pro hlavní město Prahu 607 a Notářská komora v Praze (sdružující notáře v působnosti okolních měst náležejících k Praze) čítala 557 smluv. Notářské komory v Hradci Králové, Ostravě a Ústí nad Labem se pohybovaly početně v rozmezí 420-450 smluv. Značný rozdíl však činí Notářská komora v Plzni s počtem 273 smluv a zejména Notářská komora v Českých Budějovicích se 190 smlouvami, což je čtyřikrát méně než Notářská komora v Brně. Pokud se jedná o geografickou polohu, pak Notářské komory v Plzni a Českých Budějovicích spolu sousedí, stejně jako Českobudějovická a Brněnská notářská komora, kdy tyto dvě komory jsou na jihu naší republiky. Plzeňská komora zaujímá severozápadní pozici České republiky. Proto je tento rozdíl velmi zajímavým ukazatelem.

Tento rozdíl nám jasně ukazuje, že i v malé zemi se může kraj od kraje značně lišit pohled osob na institut manželství, resp. společné jmění manželů a jeho modifikace. Lidé žijící ve větších městech daleko častěji uzavírají manželské smlouvy než lidé žijící v menších městech. Je to jistě dáno zejména rozdílným životem obou skupin obyvatelstva, dostupností informací, řadou zkušeností ostatních – přátel, známých, spolupracovníků, kteří se o své zážitky často dělí s ostatními a s nimiž bývá člověk žijící ve větších městech povětšinou více v kontaktu, než člověk žijící v menším městě.

Pokud hovoříme o sociálním vlivu na dědické právo, pak je v této oblasti možné si povšimnout zejména ekonomické roviny. Probíhající ekonomická recese působí i na dědická řízení. Dědici s ohledem na předluženost dědictví stále častěji dědictví odmítají, jelikož s přijetím dědictví by odpovídali za značné dluhy zůstavitele. Setkáváme se i stále častěji s dědici, kteří naopak dědictví nemohou odmítnout, pokud je s neodmítnutím dědictví pro ně spojen zisk, jelikož jsou sami v insolventi. Stále častěji bývají dědická řízení ukončována pro nepatrný

123 Manželské smlouvy je oprávněn v České republice sepsávat pouze notář ve formě notářského zápisu. V tomto celkovém čísle jsou zahrnuty jak předmanželské smlouvy, tak i dohody o zúžení, rozšíření společného jmění manželů, i dohody o vyhrazení vzniku společného jmění manželů ke dni zániku manželství.

124 Brno je druhým největším městem v České republice.

nebo i ne již zcela výjimečně žádný majetek zůstavitelem zanechaný.¹²⁵ Jestliže hovoříme o nepatrném majetku, pak dle komentáře k občanskému soudnímu řádu: „O majetek nepatrné hodnoty jde – obecně vzato – tam, kde majetek zůstavitele podstatně nepřesahuje přiměřené náklady, vynaložené na jeho pohřeb. V současné době lze uvažovat o tom, že jde o majetek nepatrné hodnoty, zpravidla tehdy, jestliže výše aktiv dědictví nepřesáhne částku pohybující se kolem 10 000 až 15 000 Kč. K případným pasívům dědictví se nepřihlíží.“¹²⁶ Jelikož hodnota nákladů přiměřeného pohřbu se neustále zvyšuje, není neobvyklé, pokud je zastaveno dědické řízení i v případě, kde majetek zůstavitelem zanechaný dosahuje hodnoty 25 000 Kč (což v závislosti na směnném kurzu české koruny představuje přibližně částku 1 000 EUR). Dle judikátu bývalého Státního notářství v Rakovníku¹²⁷: Také nemovitý majetek zůstavitele může být státním notářstvím (nyní soudem v řízení o dědictví) vydán tomu, kdo se postaral o pohřeb, jde-li o nemovitost nepatrné hodnoty.

V souvislosti se zastavením dědického řízení je však vždy nezbytný souhlas vypravitele pohřbu s tím, že mu bude vydán tento nepatrný majetek zanechaný zůstavitelem. Právě tato skutečnost se stává poslední dobou velkým problémem zvláště v případech, kdy pohřeb vypravilo město, jelikož nikdo jiný (například příbuzní) nebyl ochoten se o pohřeb zůstavitele postarat. Jedná se v těchto případech často o lidi bez domova, popřípadě dlouhou dobu žijící osamocení s tím, že přijetí jimi zanechaného majetku (většinou nábytek, oblečení, knihy apod.) je pro vypravitele pohřbu neakceptovatelné zejména s ohledem na skutečnost, že s převzetím tohoto majetku vzniknou vypraviteli pohřbu daleko vyšší náklady za jeho znehodnocení, jelikož prodej s ohledem na velmi špatný stav věcí povětšinou není možný.

Obdobné případy tak pro notáře jako soudního komisaře znamenají velmi svízelnou situaci, jelikož není nikdo, kdo by si tento nepatrný majetek zůstavitele chtěl ponechat (ať již vypravitel pohřbu, některý z dědiců či stát jako odúmrtí). Notáři tak nezbyvá, než provést likvidaci dědictví, kde proběhne zpeněžení tohoto majetku. Problémem celého procesu je to, že se jedná řádově o několikaměsíční až několikaletý postup, kdy ve většině případů notář osloví postupně všechny dědice ze zákona či ze závěti, poučí je o jejich dědickém právu odmítnout či neodmítnout dědictví, následně po odmítnutí dědictví všemi v úvahu přicházejícími dědici, navrhne například stát likvidaci dědictví, kde proběhne samotné zpeněžení majetku a následně rozdělení výtěžku mezi věřitele. Výsledkem tohoto postupu však v krajním případě může být i definitivní připadnutí tohoto nepatrného majetku státu, jelikož se ho nepodařilo zpeněžit. Celý proces se tak po několika letech uzavře s obdobným výsledkem, jako kdyby se hned na počátku majetek potvrdil městu jako vypraviteli pohřbu.

125 Dle § 175h občanského soudního řádu.

126 Drápal, L., Bureš, J. a kol. Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 1219.

127 R 20/1989 – sp. zn. D 175/85.

Například ve druhém kvartálu roku 2011 bylo zastaveno z výše uvedeného důvodu 11 687 dědických řízení, kdy v témže kvartálu napadlo celkově všem soudním komisařům v České republice 34 888 dědických spisů. Jedná se tak přibližně o třetinu napadlých spisů, které jsou následně zastaveny dle § 175h občanského soudního řádu. V prvním kvartálu roku 2012 bylo zastaveno již 12 045 dědických řízení a nově napadlých spisů bylo 38.455. Do budoucna se dá předpokládat, že se stále přetrvávající ekonomickou krizí se bude počet zastavených dědických řízení neustále zvyšovat.

Podobně se zvyšuje i počet nařízených likvidací v dědickém řízení v případech, kdy hodnota pasiv dědictví převýšila hodnotu aktiv dědictví a pro dědice (resp. stát) by bylo neúnosné takto předlužené dědictví přijmout a uhradit dluhy dědictví do výše nabytého dědictví. Přibližně před pěti lety většina notářů s likvidací dědictví neměla žádné zkušenosti. Nyní jen zcela výjimečně se můžeme setkat se soudním komisařem, který by mohl prohlásit, že se s tímto postupem v dědickém řízení prozatím nesetkal. V současné době na každého notáře připadá minimálně jedno až dvě dědictví, která skončí likvidací dědictví, i tyto případy se budou v krátké budoucnosti navyšovat.

Dědické i rodinné právo se v České republice vyvíjí zejména s ohledem na měnící se sociologii společnosti a ekonomickou úroveň státu a s tím související relativně nové politické uspořádání země. Společnost vyžaduje jinou právní regulaci i jiné možnosti řešení svých problémů a zejména v blízké budoucnosti bude třeba důkladně obeznámit veřejnost s novou právní úpravou obsaženou v novém občanském zákoníku tak, aby se tato ustanovení nového zákona stala aplikovatelná v praxi a přínosná zejména pro jednotlivce a společnost jako takovou.

ZÁVĚR

Příspěvek na téma „Úvahy notářství nad rodinným a dědickým právem vzhledem k novým sociálním vztahům“ si nekladl za cíl podat detailní rozbor problematiky rodinného a dědického práva, nýbrž pouze přiblížit postavení notáře v těchto dvou právních oblastech při definování základních pojmů. Snažily jsme se nastínit výjimečné a specifické postavení notáře v České republice, který působí jak v rámci hmotného, tak i procesního občanského práva.

Notář v rodinném a dědickém právu působil již za první Československé republiky a přestože jeho postavení bylo v průběhu let a vlivem politických režimů měněno, svou úlohu v menším či větším rozsahu si ponechal vždy. Do budoucna se dá očekávat, že zejména jeho pravomoci v procesním právu se budou významně rozšiřovat, a to právě s ohledem na nové sociální vztahy ve společnosti, která vyžaduje pružnější reagování na své potřeby. Zejména za posledních 20 let, tedy od revoluce v roce 1989, doznala naše společnost zásadních změn. V tomto roce se uskutečnila tzv. sametová revoluce, která přinesla velmi podstatné změny v tehdejší Československu v období mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989. Tyto zvraty vedly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na demokratické principy. S demokratickým režimem se otevřely i hranice nových možností a občané této země mohli cestovat a poznávat nové, zejména západní vyspělé země, jejich lid a kulturu a začali vyžadovat obdobné standardy, jaké na svých cestách vnímali. Právě tyto nové podněty přiměly moc zákonodárnou k tomu, aby bylo upuštěno od socialistických zákoníků, byť několikrát novelizovaných a byla přijata nová právní úprava zejména v právu rodinném a dědickém. Před patnácti lety tak začaly přípravy nového občanského kodexu. V průběhu této doby se však společnost stále vyvíjela a návrh kodexu se tak opět upravoval.

Ohlédnutím za touto prací zjistíme, že Česká republika se v současné době nachází před branou nového právního systému, který nabude účinnosti dnem 1. 1. 2014 a kompletně změní pojetí práva v této zemi. Tento právní přechod se notářů dotkne velmi podstatně, jelikož pouze dědické právo je v novém občanském kodexu obsaženo v 246 paragrafech, což znamená téměř šestinásobný rozsah, než je tomu v současném občanském zákoníku z roku 1964.

Je obtížné, ne-li nemožné, klasifikovat instituty obsažené v novém občanském zákoníku a předpisech souvisejících, které nabudou účinnosti dne 1. 1. 2014, pokud dosud nedošlo k jejich aplikaci v praxi. Pouze čas prokáže, zda jsou jednotlivá ustanovení životaschopná, či si společnost a nové okolnosti vyžádají jejich změnu či zrušení.

Domníváme se, že nový občanský zákoník znamená pro společnost velmi podstatný přínos, jelikož reaguje na jejich nové potřeby a pružně zapracovává alternativy řešení jejich problémů. Při studiu tohoto velmi rozsáhlého kodexu¹²⁸ se nabízí hned několik desítek otázek, jak vlastně ta která oblast bude v praxi aplikovatelná a zda nebude třeba přijmout nové podpůrné právní předpisy či znovelizovat již platné, ať již se jedná o rodinné právo, ale zejména pokud se jedná o právo dědické. Již v předchozích kapitolách jsme naznačily možné konkrétní problémy a úvahy de lege ferenda a nyní bychom se rády zaměřily na tři instituty, které shledáváme nejproblematictějšími a které by měly v budoucnu doznat změn.

Jedním z důležitých institutů v rámci rodinného – manželského práva, který zavádí nový občanský zákoník, je veřejný seznam manželských smluv.¹²⁹ Tento seznam by měl být veden Notářskou komorou České republiky a měla by se napříště do něj zapsat smlouva o manželském majetkovém režimu, popřípadě rozhodnutí soudu o modifikaci společného jmění manželů, je-li to ve smlouvě ujednáno či v rozhodnutí uvedeno, jinak na žádost obou manželů. Již v dnešní době existuje centrální evidence manželských smluv vedených Notářskou komorou České republiky. Tento rejstřík však pozbývá za života manželů svého smyslu, jelikož není veřejný. Nikdo, vyjma manželů, kteří sepsali manželskou smlouvu, není oprávněn zjistit, zda tato smlouva byla či nebyla sepsána. Teprve po úmrtí jednoho z manželů dozrává evidence na svém významu, jelikož každý soudní komisař provádí lustrum v této evidenci v případě zjištění manželského stavu zůstavitele. Není tak možné vypořádat společné jmění manželů v rámci dědického řízení odchýlně od této smlouvy modifikující společné jmění manželů v případech, kdy by druhý manžel hodlal smlouvu například zatajit, nebo s ohledem na špatný zdravotní stav přeživšího manžela ostatní dědici ani nezjistili, že tato smlouva byla kdy vůbec sepsána.

Je tedy vhodné, že nový občanský zákoník zavádí veřejný seznam manželských smluv, kdy na příště by již byli ochráněni jak sami tito manželé, tak i věřitelé, jelikož každý, kdo by uzavíral ať již například úvěrovou smlouvu nebo smlouvu o prodeji nemovitosti, by si mohl jasně prověřit, zda daná osoba je či není oprávněna jednat samostatně s majetkem či závazky jinak náležejícími do společného jmění manželů. Otázkou však zůstává, zda by se do tohoto rejstříku neměly zapisovat všechny tyto manželské smlouvy sepsané notářem, tedy nejen ty, v kterých je to ujednáno nebo u nichž o to požádali oba manželé. Domníváme se, že pro právní jistotu jak obou manželů, tak zejména třetích osob by bylo vhodné, aby všechny tři strany byly informovány o modifikaci zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů prostřednictvím veřejně dostupného seznamu manželských smluv. Došlo by tak k vyloučení případných sporů o tom, zda třetí osoba věděla či nevěděla o této manželské smlouvě a v plném rozsahu s ní souhlasila.

128 Nový občanský zákoník čítá 3081 paragrafů.

129 § 721 nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.

Další otázka, která se naskytá, je, jak by tento seznam smluv vypadal. Tedy zda se bude jednat jako dosud pouze o seznam jmen a dalších iniciál manželů, datum sepsu smlouvy a jméno notáře, který tuto listinu sepsal, kdy po zjištění skutečnosti, že manželé mají modifikované společné jmění manželů, by si dotyčná třetí osoba se souhlasem manželů vyžádala od konkrétního notáře samotnou smlouvu. Nebo zda by tyto smlouvy byly od počátku veřejně přístupné, popřípadě které z nich.

Kloníme se k variantě veřejného seznamu manželských smluv, kam by se povinně zapisovaly všechny smlouvy sepsané notáři a obsah jednotlivých smluv vkládal na žádost či se svolením obou manželů. Tato varianta je vhodná zejména v případech předmanželských smluv, kde si manželé zvolí režim zcela oddělených jmění. Tedy smlouva bude obsahovat pouze zcela obecná ustanovení bez konkretizací majetku a pro manžele by mohlo být výhodné, aby tato smlouva byla publikována, jelikož následně by ji již nemuseli předkládat třetím osobám při každém svém obchodu.

De lege ferenda bychom rády přivítaly i rozšíření kompetence notáře jako soudního komisaře v rámci rozvodových řízení, tj. zejména novelizací již zmíněného zákona o zvláštních řízeních soudních. Jak již jsme uvedly v předchozích kapitolách tohoto příspěvku, notář se již několik desítek let podílí či nyní samostatně účastní dědického řízení v pozici soudního komisaře. Jeho role jako nezávislého erudovaného odborníka se jasně osvědčila v nesporném řízení, stejně tak i při sepsu manželských smluv v samotném výkonu notářství. Domníváme se, že by do budoucna bylo vhodné, aby se tyto dvě role notáře skloubily tak, aby byl notář, jako osoba nestranná a nezávislá, pověřen příslušným soudem (podobně jako je tomu u dědických řízení), k provedení potřebných úkonů jako soudní komisař, v případech nesporných rozvodů. Tedy příslušný okresní soud, v jehož obvodu by měli manželé poslední společné bydliště v České republice, by dle rozvrhu práce pověřil příslušného soudního komisaře – notáře sídlícího v obvodu tohoto konkrétního okresního soudu.

Tedy v situacích, kdy by bylo mezi manželi nesporné, že jejich společným zájmem je rozvod manželství a návrh na rozvod řízení by byl podán oběma manželi¹³⁰ nebo podal-li by návrh jeden z nich se současným připojením se k návrhu druhým z manželů (ať již souhlas druhý manžel připojí po podání žádosti či před jednáním soudu ve věci). Toto řízení o rozvodu manželství by probíhalo na základě konsensu obou manželů a manželství by bylo rozvedeno po splnění zákonem stanovených podmínek bez zjišťování příčin rozvratu manželství. Podmínky jsou stanoveny v novém občanském zákoníku,¹³¹ tedy: ke dni zahájení řízení o rozvod by manželství muselo trvat nejméně jeden rok a manželé by spolu déle než šest měsíců nežili; manželé, kteří by byli rodiči nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti, by se dohodli na úpravě poměrů tohoto dítěte pro dobu po rozvodu a soud by jejich dohodu schválil

130 § 757 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

131 § 757 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

a konečně manželé by se museli dohodnout na úpravě svých majetkových poměrů, svého bydlení, a popřípadě výživného pro dobu po tomto rozvodu.

Pravomoc notáře k nesporným rozvodům by odlehčila zatíženým soudům, manželům by garantovala odbornost a nestrannost v provedení požadovaného úkonu včetně poučovací povinnosti o následcích jejich kroku a zejména by mohla nabídnout v případě splnění všech nezbytných podmínek rychlejší vyřízení věci, než je tomu v současné době.

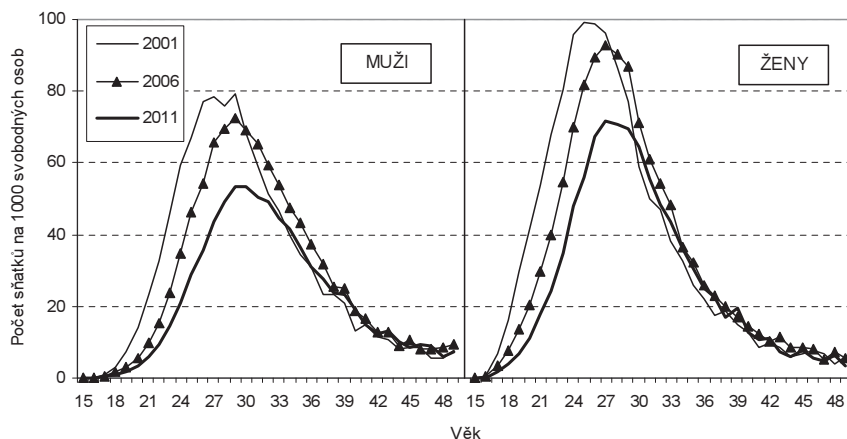
Důležitým institutem v rámci dědického práva jsou závěti. Pokud pomíneme zásadní změnu v této oblasti, a to nově možnost klást si podmínky, udělovat příkazy, činit odkazy atd., pak jako skutečnost zásadního významu spatřujeme možnost pořizovatele závěti žádat po notáři vydání originálu notářského zápisu o závěti (potažmo listiny o vydědění či odvolání těchto listin). Do dnešního dne není pořizovatel oprávněn vyžadovat po notáři originál závěti, a to zejména s ohledem na celistvost sbírky notářských zápisů. Tato skutečnost však činí nemalé problémy sepisovatelům poslední vůle, jelikož v případě, že tento právní úkon činí v okamžiku náhlého rozrušení a následně po uklidnění si tento počín rozmyslí, jsou notáři poučeni o skutečnosti, že v těchto případech budou v budoucnu dědici srozuměni i s touto závětí tzv. vynucenou nepříznivým okamžikem, i když se pořizovatel později rozhodl tuto závěť v plném rozsahu odvolat.

Otázkou, kterou si však klademe, je, zda je notář povinen vydat i závěť sepsanou před účinností nového občanského zákoníku a jakým způsobem bude tuto listinu ve sbírce svých notářských zápisů nahrazovat? Z přechodných ustanovení nového občanského zákoníku vyplývá, že počínaje 1. 1. 2014 se bude vztahovat nová právní úprava i na právní poměry týkající se práv osobních, rodinných a věcných. Jejich vznik, jakož i práva a povinnosti z nich vzniklé přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona se však posuzují podle dosavadních předpisů. Z uvedeného lze dovodit, že zrušit závěť sepsanou formou notářského zápisu přede dnem nabytí účinnosti nového občanského zákoníku bude možno zrušit způsoby jím předvídanými, tedy i vydáním notářského zápisu ze sbírky notářských zápisů. Domníváme se, že tento výklad je nezbytný, jelikož v opačném případě by toto ustanovení ztrácelo na svém významu. Počítá-li nový občanský zákoník se zrušením závěti vydáním notářského zápisu, pak je zřejmě nutné v dalších předpisech upravit u vydávání závětí pořizovaných u bývalých státních notářství, jež jsou dnes uloženy u jednotlivých okresních soudů, v jejichž obvodech byla státní notářství zřízena. Pro zůstavitele je totiž velmi důležité, aby mohl ovlivnit, která z jeho posledních vůlí bude ozeřmena jeho dědicům a naopak, která jim zůstane navždy zatajena.

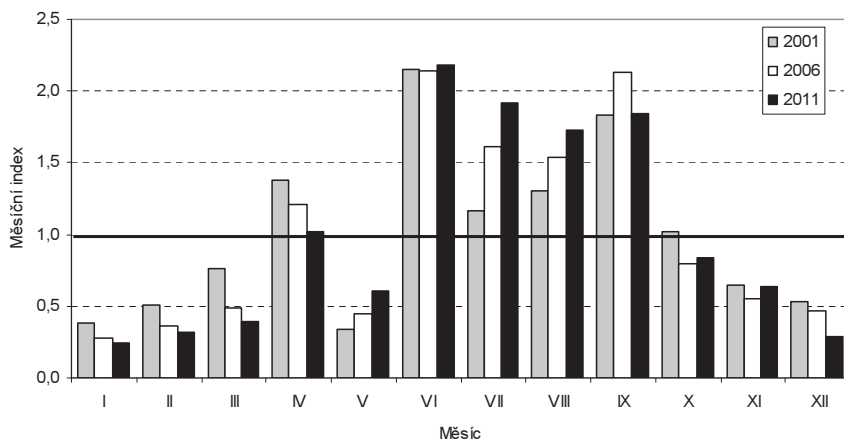
Českou republiku čekají v následujících letech velmi podstatné změny v oblasti práva. Nejen laická, ale zejména odborná veřejnost se bude muset přizpůsobit velké materii nových ustanovení a přijmout je za vlastní. Nebude se jistě jednat o jednoduchý proces, ale je to proces nezbytný k tomu, abychom se mohli kvalitou právních institutů přiblížit vyspělým právním kulturám a nabídnout nejen občanům této země možnost regulovat své právní vztahy dle jejich potřeb a vůle s ohledem na měnící se sociální vztahy ve společnosti.

PŘÍLOHY

**Příloha č. 1 – PRAVDĚPODOBNOST UZAVŘENÍ PRVNÍHO SŇATKU
PODLE VĚKU v letech 2001 – 2011¹³²**

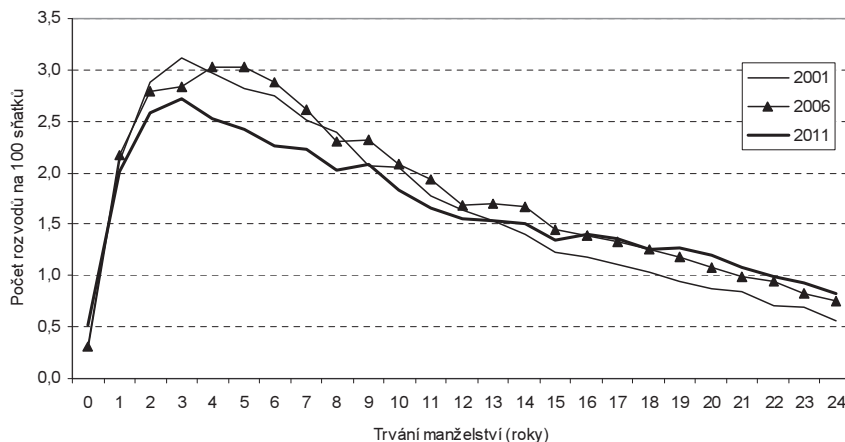
Příloha č. 2 – SEZÓNNOST SŇATEČNOSTI v letech 2001 – 2011¹³³

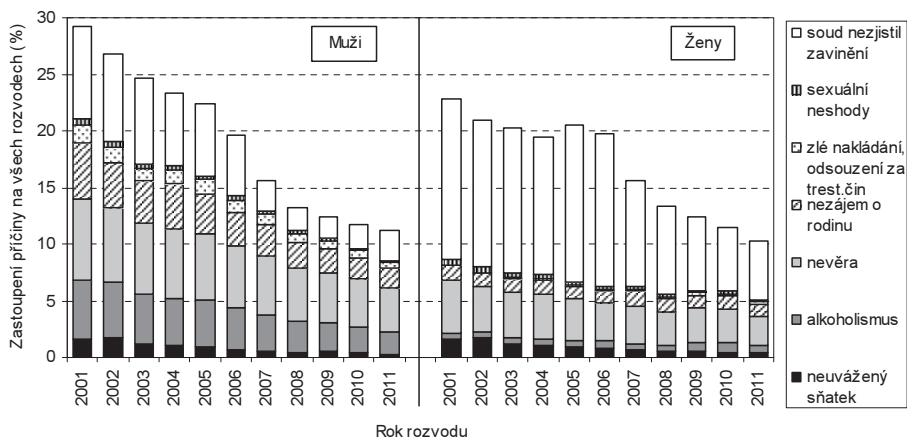
132 Čerpáno z <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/4007-12>

133 Viz předchozí poznámka

Příloha č. 3 – ROZVODOVOST PODLE DÉLKY TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ
v letech 2001 – 2011¹³⁴ (v %)

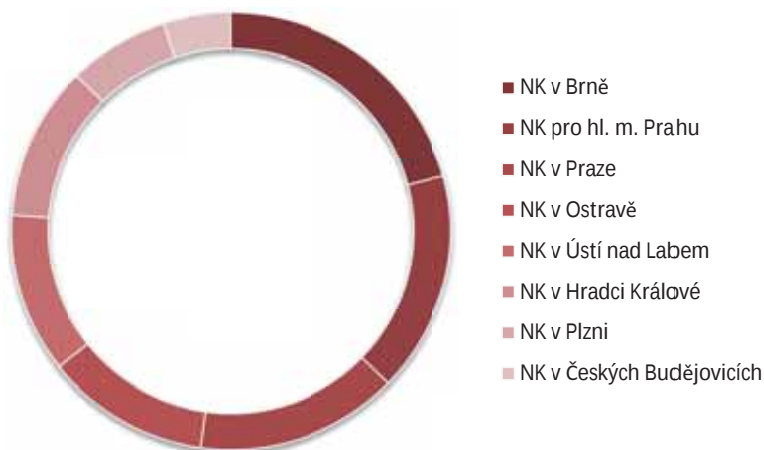
Příloha č. 4 – ROZVEDY PODLE VYBRANÝCH PŘÍČIN ROZVRATU MANŽELSTVÍ
v letech 2001 – 2011¹³⁵

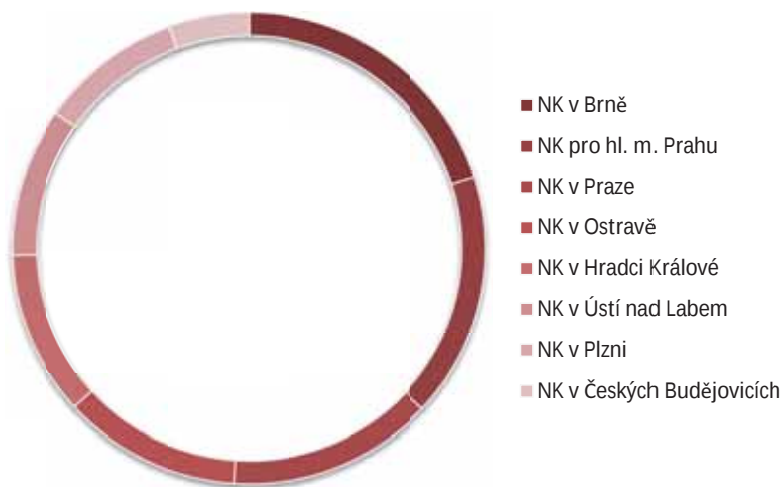
134 Viz předchozí poznámka

135 Viz předchozí poznámka

**Příloha č. 5 – SEPIS MANŽELSKÝCH SMLUV PODLE SOUČTU JEDNOTLIVÝCH
NOTÁŘSKÝCH KOMOR V ČESKÉ REPUBLICE V PRVNÍM POLOLETÍ ROKU 2010¹³⁶**

**Příloha č. 6 – SEPIS MANŽELSKÝCH SMLUV PODLE SOUČTU JEDNOTLIVÝCH
NOTÁŘSKÝCH KOMOR V ČESKÉ REPUBLICE V PRVNÍM POLOLETÍ ROKU 2012**

136 Čerpáno ze statistiky z let 2010 a 2012 Notářské komory České republiky

SOUPIS POUŽITÉ LITERATURY V TEXTU PŘÍSPĚVKU

- Bílek, P., Šešina, M. *Dědické právo v předpisech let 1925 – 2001. Zákony s poznámkami*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001
- Bílek, P., Fiala, R., Jindřich, M., Wawerka, K. a kol. *Notářský řád a řízení o dědictví. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010
- Boková, L. a kol. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011
- Drápal, L., Bureš, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009
- Eliáš, K. a kolektiv: *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Sagit, a. s., 2012
- Gerloch, A. *Teorie práva*. 4. upravené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- Hendrych, D. a kol. *Právníký slovník*. 2. rozšířené vydání, Praha: C. H. Beck, 2003
- Holub, O. *Notář je veřejný úřad*. Právní rádce 1994, č. 1
- Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2001
- Hrušáková, M. a kolektiv: *Zákon o rodině / Zákon o registrovaném partnerství*. 4. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006
- Králíčková, Z. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009
- Mikeš, J., Muzikář, L. *Dědické právo v teorii a praxi*. Praha: Leges, 2011
- Plecítý, V. a kol. *Základy rodinného práva*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2009
- Psutka, J. *Aktuální problémy rekodifikací: sborník studentských příspěvků*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, 2011
- Schelleová, I. a kol.: *Dědictví a dědické právo*. Brno: Computer Press, a. s.,
- Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář*. I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008
- Tauchen, J., Schelle, K., & Veselá, R. *Rodinné kodexy*. Key Publishing ve spolupráci s The European Society for History of Law, Brno, Ostrava, 2010

**POUŽITÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY V TEXTU PŘÍSPĚVKU A JEJICH ZKRATKY
VE ZNĚNÍ PLATNÉM K 31. 1. 2012**

- zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině (zák. o rodině, ZOR)
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (o.s.ř.)
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (oz)
- zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)
- vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, v platném znění
- předpis Notářské komory České republiky, kterým se stanoví postup při vedení, správě a provozu Centrální evidence manželských smluv (předpis o CEM)
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
- zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech
- zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád)
- zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech
- zákon č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový občanský zákoník, NOZ)

ROZSUDKY, NA NĚŽ BYLO V PŘÍSPĚVKU ODKAZOVÁNO

- rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2193/2005
- usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1454/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1190/2004
- rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. R 42/1974
- rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. R 20/1989 – sp. zn. D 175/85

INTERNETOVÉ ZDROJE POUŽITÉ V PŘÍSPĚVKU

- [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D800380070/\\$File/4007rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D800380070/$File/4007rra.pdf)
- http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/4007-12-r_2012
- http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_ceske_republiky_v_roce_2007_zakladni_udaje

SHRNUTÍ

Cílem příspěvku na téma „Úvahy notářství nad rodinným a dědickým právem vzhledem k novým sociálním vztahům“ bylo podat náhled na rodinné a dědické právo a postavení notáře v těchto dvou právních oblastech při definování základních pojmů a s ohledem na nově se vyvíjející sociální vztahy. S ohledem na velmi podstatnou změnu v legislativě v České republice, a to přijetí nového občanského zákoníku, který nabyde účinnosti dnem 1. 1. 2014, byla tato práce pojata jako komparace dvou platných právních úprav, avšak jedné dosud neúčinné a druhé účinné již od roku 1964.

Snažily jsme se zde nastínit výjimečné a specifické postavení notáře v České republice, který působí jak v rámci hmotného, tak i procesního občanského práva, což je jeho zřejmě světových specifikem. Notář je erudovaným odborníkem jak při sepisu závětí, smluv o modifikaci společného jmění manželů a dalších, tak i zejména při projednávání dědictví jako soudní komisař.

Zásadním historickým milníkem, jímž se změnily poměry v České republice nejen v rovině politické, ale rovněž v sociální, byl rok 1989. V tomto roce se v České republice uskutečnila tzv. sametová revoluce, která přinesla velmi podstatné změny v tehdejším Československu v období mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989. Tyto zvraty vedly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na demokratické principy. K urychlení změn přispěl rozpad bývalého východního bloku a narůstající nespokojenost obyvatelstva s ekonomickou a politickou situací v zemi. Společnost a nové společenské vztahy utvářející se po revoluci v roce 1989 si vynutily přijetí nového občanského zákoníku. Lidé postupně začali vnímat svět kolem sebe ve větším měřítku, seznamovali se s životem v ostatních vyspělých zejména západních zemích a začali požadovat obdobné standardy. Sociální vztahy ve společnosti tak od tohoto momentu doznaly zcela nových rozměrů. Začal se klást důraz na nezávislost a svobodu jedince při zachování základní jednotky státu a tou je rodina. Na tuto skutečnost zákonodárce reagoval novou právní kodifikací v oblasti občanského i obchodního práva.

Tato práce si tak kladla za cíl seznámit s platnou právní úpravou a jejím historickým vývojem v oblasti uzavírání manželství, rozvodu, určování a popírání otcovství a dědické posloupnosti, stejně tak jako objasnit proces dědického řízení. Toto vše jsme následně komparovaly s novou právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku – zákonu č. 89/2012 Sb. Snažily jsme se naznačit očekávání a politické perspektivy České republiky, včetně dopadu na sociologii naší země s přihlédnutím k očekávanému vývoji.

Jako hlavní pozitivum nové právní úpravy v dědickém právu spatřujeme značnou variabilitu možností vypořádání pozůstalosti za života zůstavitele dle jeho vůle. Ať již se jedná o uzaví-

rání dědických smluv či závětí, které nově mohou mít podmínky, pořizovat, může činit odkazy a mnoho dalšího, co nebylo do současné doby v českém právním řádu přípustné.

Avšak i v nové právní úpravě můžeme hledat možnosti *de lege ferenda* ke zlepšení, a to například v rozšíření kompetencí notáře jako soudního komisaře v rámci rozvodových řízení, tj. zejména novelizací zákona o zvláštních řízeních soudních. Notář se již několik desítek let podílel či nyní samostatně účastní dědického řízení v pozici soudního komisaře. Jeho role jako nezávislého erudovaného odborníka se jasně osvědčila v nesporném řízení, stejně tak i při sepisu manželských smluv v samotném výkonu notářství. Domníváme se, že by do budoucna bylo vhodné, aby se tyto dvě role notáře skloubily tak, aby byl notář, jako osoba nestranná a nezávislá, pověřen příslušným soudem (podobně jako je tomu u dědických řízení), k provedení potřebných úkonů jako soudní komisař v případech nesporných rozvodů.

Tato práce se nesnažila podat úplný a komplexní rozbor problematiky dědického a rodinného práva, ale naopak pouze přiblížit tuto problematiku i s ohledem na nové vztahy ve společnosti a vývoj společnosti jako takový.

Je obtížné, ne-li nemožné, klasifikovat instituty obsažené v novém občanském zákoníku a předpisech souvisejících, které nabudou účinnosti dne 1. 1. 2014, pokud dosud nedošlo k jejich aplikaci v praxi. Pouze čas prokáže, zda jsou jednotlivá ustanovení životaschopná, či zda si společnost a nové okolnosti vyžádají jejich změnu či zrušení.

Českou republiku čekají v následujících letech velmi podstatné změny v oblasti práva. Nejen laická, ale zejména odborná veřejnost se bude muset přizpůsobit velké materii nových ustanovení a přijmout je za vlastní. Nebude se jistě jednat o jednoduchý proces, ale je to proces nezbytný k tomu, abychom se mohli kvalitou právních institutů přiblížit vyspělým právním kulturám a nabídnout nejen občanům této země možnost regulovat své právní vztahy dle jejich potřeb a vůle s ohledem na měnící se sociální vztahy ve společnosti.

Pozitivní rysem na právních poměrech v České republice je, že výše uvedené deklaruje skutečnost, že legislativa po roce 1989 vnímá změny ve společnosti, její potřeby a reaguje na ně nově přijatými právními předpisy.

SYNTHESE

L'exposé intitulé « Réflexions du notariat sur le droit de famille et des successions face aux nouvelles relations sociales » a pour objet de présenter un aperçu du droit de la famille et des successions ainsi que de la position du notaire dans ces deux domaines juridiques, tout en définissant des notions de base, au regard de l'évolution des relations sociales. Compte tenu d'un changement très important dans la législation tchèque, à savoir l'adoption du nouveau code civil qui entrera en vigueur le 1er janvier 2014, ce travail revêt un caractère comparatif : il traite de deux cadres juridiques applicables, dont l'un n'a pas encore pris effet et l'autre est en vigueur depuis 1964.

Nous avons essayé de décrire ici la position exceptionnelle et spécifique qu'occupe le notaire en République tchèque sur le plan du droit civil, tant matériel que procédural, qui est probablement unique au niveau mondial. Le notaire est un expert compétent dans le domaine de la rédaction de testaments, de contrats modifiant le régime matrimonial et d'autres actes, aussi bien que lors du règlement de la succession, en sa qualité de commissaire judiciaire.

L'année 1989 a marqué un jalon historique fondamental pour l'évolution de la situation en République tchèque tant au niveau politique qu'au niveau social. En cette année, le pays a vécu la « révolution de velours » qui a apporté des changements très importants en ex-Tchécoslovaquie entre le 17 novembre et le 29 décembre 1989. Ces événements ont entraîné la chute du régime communiste et ont permis de progresser vers un système politique démocratique. La désintégration de l'ancien bloc de l'Est et l'insatisfaction croissante de la population avec la situation économique et sociale du pays ont permis d'accélérer les changements. La société et les nouvelles relations sociales nées après la révolution de 1989 ont nécessité l'adoption du nouveau code civil. Peu à peu, les gens ont commencé à observer le monde autour d'eux dans une plus large mesure, en découvrant la vie dans d'autres pays développés, en particulier ceux de l'Ouest, et exigeant les standards similaires. A partir de ce moment-là, les relations sociales dans la société tchèque ont pris des dimensions inédites. L'accent a été mis sur l'indépendance et la liberté de l'individu tout en préservant l'unité de base de l'Etat, à savoir la famille. Le législateur a répondu à cette évolution en adoptant une nouvelle codification juridique dans le domaine du droit civil et du droit commercial.

Ce rapport scientifique vise à exposer le cadre juridique en vigueur et son évolution historique en se concentrant sur le mariage, le divorce, la détermination et la contestation de la paternité et l'ordre de succession, et à expliquer la dévolution successorale. Par la suite, nous avons établi une comparaison entre l'état actuel et la nouvelle réglementation contenue dans le Code civil, la loi n° 89/2012 Rec. Nous avons essayé d'esquisser les attentes et perspectives politiques de la République tchèque y compris les incidences sur la sociologie du pays en considération de l'évolution attendue.

A notre avis, l'atout principal de la nouvelle législation en matière de droit successoral consiste dans une très grande variété de choix dans la disposition des biens du de cujus de son vivant et suivant sa volonté. Il sera désormais possible de conclure des pactes successoraux, rédiger des testaments avec conditions, faire des legs et réaliser bien d'autres choses qui étaient jusqu'ici inadmissibles dans l'ordre juridique tchèque.

Néanmoins, la nouvelle législation nous invite à envisager de lege ferenda des perspectives d'amélioration. A titre d'exemple, l'on peut citer l'élargissement des compétences du notaire en tant que commissaire judiciaire dans le cadre des procédures de divorce, notamment par la modification de la loi sur les procédures judiciaires spéciales. Depuis plusieurs dizaines d'années, le notaire participe à la dévolution successorale, actuellement en sa qualité de commissaire judiciaire. Son rôle d'expert compétent et indépendant a clairement démontré son utilité dans les procédures gracieuses aussi bien que lors de la rédaction des contrats de mariage dans l'exercice du notariat au sens propre. Nous considérons qu'il serait convenable, à l'avenir, de combiner ces deux rôles du notaire afin qu'il puisse être habilité par le tribunal compétent (comme c'est le cas des successions) en tant que personne impartiale et indépendante à effectuer les actes nécessaires en qualité de commissaire judiciaire dans les cas de divorces par consentement mutuel.

Ce travail ne vise pas à fournir une analyse exhaustive et détaillée du droit de la famille et du droit successoral mais il a plutôt pour objectif de décrire cette problématique au regard de nouvelles relations dans la société et l'évolution de la société en tant que telle.

Il est difficile sinon impossible d'évaluer les dispositifs contenus dans le nouveau code civil et la réglementation connexe qui doit entrer en vigueur le 1er janvier 2014, car ces dispositions n'ont pas encore été appliquées dans la pratique. Seul le temps dira si les dispositions individuelles sont viables ou si la société et de nouvelles circonstances exigeront leur modification ou abrogation.

Au cours des années à venir, la République tchèque connaîtra des changements substantiels dans le domaine juridique. Le grand public et les spécialistes, en particulier, devront s'adapter à une multitude de nouvelles dispositions et les assimiler. Certes, ce processus sera loin d'être simple mais il représente une condition nécessaire pour permettre à notre pays de se rapprocher, par la qualité de ses institutions juridiques, des cultures juridiques avancées et d'offrir, non seulement aux citoyens tchèques, la possibilité de régler leur relations juridiques en fonction de leurs besoins et volonté au regard de la société et des relations sociales en mutation.

La situation juridique de la République tchèque se distingue par l'aspect positif suivant : après 1989, la législation est sensible aux changements et aux besoins de la société en y répondant par de nouvelles réglementations.

SUMMARY

The aim of the paper entitled „Reflections of the Notariat on Family Law and the Law of Succession in the light of new social relationships“ was to provide insight into the family and inheritance law and the status of notaries in these two areas of law while defining the basic concepts and with regard to the newly developing social relationships. Given the very substantial change in the legislation in the Czech Republic, i.e. the adoption of the new Civil Code which will come into effect on 1 January 2014, this study was conceived as a comparison of the two existing legal regulations, one of them being not yet effective whereas the other has been effective since 1964.

We have tried to outline the exceptional and specific status of a notary in the Czech Republic, who operates within both the substantive and procedural civil law, which is apparently the world's specificity. The notary is a knowledgeable expert in drafting of wills, contracts on modification of the joint property of spouses and others, and especially in hearing the probate proceedings as a court commissioner.

The primary historical milestone which changed the situation in the Czech Republic not only on the political, but also on the social level was the year 1989. That year, the country went through the so-called Velvet Revolution that brought substantial changes in the former Czechoslovakia in the period between 17 November and 29 December 1989. This turn of events led to the fall of the communist regime and the transformation of the political establishment to the democratic principles. The disintegration of the former Eastern Bloc and the growing discontent of the population with the economic and political situation in the country accelerated the changes. The society and new social relations emerging after the revolution in 1989 necessitated adoption of a new Civil Code. People gradually began to perceive the world around them on a larger scale, got acquainted with life in other industrialized countries, especially Western and began demanding similar standards. As from this moment social relations in society have evolved to completely new dimensions. Emphasis has since been placed on independence and individual freedom while maintaining the basic unit of state which is the family. The legislators responded to this fact by a new legal codification of civil and commercial law.

Thus, the object of this paper was to familiarize with the legislation in force and its historical development in areas of marriage, divorce, paternity determination and denial, and intestacy, as well as to clarify the process of the probate proceedings. All these regulations were subsequently compared with the new regulation contained in the Civil Code – Act No. 89/2012 Coll. We have tried to outline the expectations and political perspective of the Czech Republic, including the impact on the sociology of our country with regard to the expected development.

We consider the substantial variability of the testator's estate settlement during his life and according to his will as the main positive outcome of the new legislation in matters of inheritance law. Whether it is the conclusion of inheritance contracts or wills, in which conditions can now be stated, the testator can leave a legacy and much more that has not yet been allowed in the Czech legislation.

However, even in the new regulation remain possibilities of improvements of the *de lege ferenda*, such as extending the competencies of notaries as court commissioners in the divorce proceedings, i.e. in particular by amending the Act on special judicial proceedings. The notary has been involved or participated independently in the probate proceedings as a court commissioner for several decades now. As an independent erudite expert, his role is clearly proven in non-contentious proceedings, as well as in drafting of marriage contracts in the actual performance of the notarial activity. We believe that in the future it would be appropriate for these two roles of a notary to blend so that the notary, an impartial and independent person, is entrusted by the competent court (as in the case of the probate proceedings) to carry out the necessary actions as a court commissioner in cases of uncontested divorces.

Authors of this paper did not endeavour to present a complete and comprehensive analysis of the problems of succession and family law, but simply to clarify this issue, even with regard to the new social relations and the development of the society as such.

It is difficult, if not impossible, to classify institutes contained in the new Civil Code and related regulations which enter into force on 1 January 2014, if they have not yet applied in practice. Only time will prove whether the individual provisions are viable, or whether the society or the new circumstances shall require their amendment or abolition.

In the years to come, the Czech Republic awaits for very substantial changes in the matter of law. Not only laymen, but especially professional public will have to adapt to a large materia of new provisions and adopt them as their own. It will certainly not be a simple process, but it is necessary for us to bring the quality of legal institutes closer to the advanced legal cultures and to offer to the citizens of this country, and not only them, the possibility to regulate their legal relations according to their needs and their will in the light of changing social relations in the society.

A positive feature of the legal situation in the Czech Republic is the fact that the above declares that the legislation after 1989 perceives changes in the society and its needs and it responds by the newly adopted legal prescriptions.

SÍNTESIS

El objetivo de el presente informe con el tema “Reflexión del notariado sobre el derecho de familia y de sucesiones afrontando las nuevas relaciones sociales” consistía en plantear el panorama del derecho de familia y de sucesiones y de la posición en estos dos ámbitos de derecho definiendo la terminología básica y tomando en consideración las relaciones sociales que siguen desarrollándose. Tomando en cuenta la modificación substancial de la legislación en la República Checa, y específicamente después de la adopción del nuevo Código civil que entrará en vigor el 1 Enero 2014, el presente informe fue concebido como la comparación de dos legislaciones, de las cuales una todavía no entró en vigor y la otra ya entró en vigor en 1964.

Tratamos de plantear la posición extraordinario y específica del notario en la República Checa que actúa entro del derecho material, así que derecho civil procesal, lo que es probablemente una cosa muy específica en el mundo. El notario cómo especialista con erudición para redactar los testamentos, convenciones sobre los bienes comunes de los esposos y otras convenciones, así que para llevar al cabo el procedimiento de sucesión en su calidad de comisario judicial.

El hito histórico principal por el cual cambió la situación en la República Checa en el campo político, así que social fue el año 1989. En aquel año se llevó a cabo en nuestro país “la revolución de terciopelo” que trajo cambios sustanciales en la ex-Checoslovaquia de aquellos tiempos entre el 17 de Noviembre y el 29 de Diciembre 1989. Estos vuelcos llevaron a la caída del régimen comunista y a la transformación del sistema político para establecer los principios democráticos. Los cambios fueron acelerados por la desintegración del Bloque oriental y por el descontento creciente de la población con la situación económica y política del país. La sociedad y las nuevas relaciones sociales después de la revolución de 1989 produjeron la necesidad de la adopción del nuevo Código civil. Poco a poco la gente empezó a percibir el mundo exterior en una escala más larga, llegaron a conocer la vida en otros países desarrollados, ante todo en los países occidentales y empezaron a exigir los estándares similares. A partir de aquellos momentos las relaciones sociales en la sociedad empezaron a tomar completamente nuevas dimensiones. Se empezó a acentuar la independencia y libertad del individuo conservando la unidad básica del estado que es la familia. Los legisladores reaccionaron a éste hecho con la nueva codificación en el campo del derecho civil y comercial.

El objetivo del presente informe en llegar a conocer la legislación vigente y su desarrollo histórico en el ámbito de contracción del matrimonio, de divorcio, de determinación y negación de paternidad y de sucesión hereditaria, así que en explicación del procedimiento de sucesión. Posteriormente, todo eso fue comparado con la nueva legislación contenida en el Código civil – Ley No. 89/2012 Coll. Intentamos de indicar las expectativas y las perspecti-

vas políticas en la República Checa, incluyendo el impacto en la sociología de nuestro país tomando en cuenta el desarrollo esperado.

Cómo el aspecto positivo principal de la nueva legislación para el derecho sucesorio vemos la variabilidad de las posibilidades de diligenciar la herencia durante la vida del testador según su voluntad. Se trata por ejemplo de la posibilidad de concluir las convenciones de herencia o de testamentos que pueden incluir algunas condiciones, así que de la posibilidad de hacer legados y muchas otras cosas que hasta la fecha no eran admisibles en el orden jurídico checo.

Dentro de la nueva legislación podemos buscar las posibilidades *de lege ferenda* para mejoramiento, por ejemplo en la ampliación de las competencias del notario en su calidad de comisario judicial dentro de los procesos de divorcio, ante todo por medio de la reforma de los procedimientos judiciales especiales. Desde varias décadas el notario participa o ahora incluso actúa de manera independiente en juicio sucesorio en su calidad de comisario judicial. Su rol del especialista dio buenos resultados en los procedimientos no contenciosos, así que en la redacción de convenciones matrimoniales en el ejercicio mismo del notariado. Pensamos que en el futuro sería conveniente que estos dos roles se junten para que el notario como persona imparcial e independiente sea encargado por el tribunal (como ya es el case de juicios sucesorios) para diligenciar los necesario en su calidad de comisario judicial en el case de divorcios no contenciosos.

El presente informe no intentó de presentar una exhaustiva y compleja análisis del tema del derecho sucesorio y familiar, más bien intentó de aclarar el tema tomando en cuenta nuevas relaciones en la sociedad y el desarrollo de la sociedad como tal.

Resulta difícil, hasta imposible de clasificar los conceptos incluidos en el nuevo Código civil y en las normas vinculadas que entrarán en vigor el 1 de Enero 2014, cuando todavía no se aplicaron en la práctica. Sólo el tiempo dirá si sus disposiciones son viables y si la sociedad y las nuevas circunstancias no exigirán su modificación o abrogación.

En los próximos años la República Checa tendrá que enfrentarse con modificaciones substanciales en el derecho. No sólo el público general, pero ante todo los profesionales de derecho tendrán que ajustarse a un gran volumen de nuevas disposiciones identificándose con ellas. No será sin duda un proceso simple, pero será un proceso necesario para que podamos acercarnos a las culturas de derecho desarrolladas por la calidad de nuestros conceptos jurídicos, así que ofrecer no sólo a los ciudadanos de nuestro país la posibilidad de arreglar sus relaciones jurídicas según sus necesidades y su voluntad, tomando en cuenta los cambios de relaciones sociales en la sociedad.

Lo positivo en la situación de derecho en la República Checa es el hecho que la legislación después del año 1989 percibe las modificaciones en la sociedad, sus necesidades y reacciona con las nuevas normas jurídicas ya adoptadas.

POZNÁMKY

[illegible]

**Úvahy notářství nad rodinným a dědickým právem
vzhledem k novým sociálním vztahům**

JUDr. Olga Čepelová, Ph.D.

JUDr. Jana Seemanová

Notářská komora České republiky

Grafické zpracování: Impax, spol. s r. o.

Tisk: Tiskap, s. r. o.

Kontakt:

www.nkcr.cz

ISBN: 978-80-260-4661-5

Notářská komora České republiky

Notářská komora České republiky (NK ČR) je právnická osoba se sídlem v Praze, která je tvořena osmi regionálními notářskými komorami:

Notářskou komorou v Brně, Notářskou komorou v Českých Budějovicích, Notářskou komorou v Hradci Králové, Notářskou komorou v Ostravě, Notářskou komorou v Plzni, Notářskou komorou pro hlavní město Prahu, Notářskou komorou v Praze a Notářskou komorou v Ústí nad Labem.

Každý z 449 českých notářů je členem regionální notářské komory, v jejímž obvodu má své sídlo.

Notářská komora ČR a notářské komory vykonávají notářskou samosprávu. V přenesené působnosti státní správy garantují výkon notářského povolání zejména tím, že dohlížíjí na řádné vedení notářských úřadů, na činnost notáře a na její etickou úroveň a odbornou výchovu notářů a jejich pracovníků.

NK ČR a notářské komory též zastupují zájmy notářů a reprezentují je ve vztahu ke státním orgánům, orgánům veřejné samosprávy a k veřejnosti. NK ČR také reprezentuje notáře v mezinárodním styku. Od 11. února 1994 je členem Mezinárodní unie notářství (U.I.N.L.) a má své zástupce v orgánech této světové organizace, která v současné době sdružuje notářské samosprávy 83 zemí kontinentálního typu práva.

Ke dni vstupu České republiky do Evropské unie, tedy k 1. 5. 2004, byla Notářská komora ČR přijata i za člena Rady notářství Evropské unie (C.N.U.E), která reprezentuje notáře členských zemí EU u orgánů Evropské unie.

Kontaktní informace: Notářská komora České republiky, Apolinářská 12, 128 00 Praha 2
Tel: + 420 224 921 258, Fax: + 420 224 919 192, E-mail: nkcr@nkcr.cz

www.nkcr.cz

**ÚVAHY NOTÁŘSTVÍ NAD
RODINNÝM A DĚDICKÝM PRÁVEM
VZHLEDEM K NOVÝM
SOCIÁLNÍM VZTAHŮM**

JUDr. Olga Čepelová, Ph.D.

JUDr. Jana Seemanová

Notářská komora České republiky